V. Uluslararası Felsefe Kongresi

V. International Philosophy Congress

SAVAŞ ve BARIŞ – *BİLDİRİ KİTABI*

WAR and PEACE – *PROCEEDINGS BOOK*

EDİTÖRLER

Mehmet Fatih ELMAS

Metin BECERMEN

Ümit ÖZTÜRK

SENTEZ YAYINCILIK

Scanned with CamScanner

Sentez Yayıncılık 2018
V. Uluslararası Felsefe Kongresi – Bildiri Tam Metinleri Kitabı

Editörler
Mehmet Fatih ELMAS
Metin BECERMEN
Ümit ÖZTÜRK

SENTEZ YAYINCILIK

ISBN: 978-605-9922-84-5

Basım Yılı ve Yeri: Aralık 2018, İSTANBUL

Scanned with CamScanner

V. Uluslararası Felsefe Kongresi

Savaş ve Barış

http://philosophy5.uludag.edu.tr/

BİLDİRİ KİTABI

Editörler
Mehmet Fatih ELMAS
Metin BECERMEN
Ümit ÖZTÜRK

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü
11-13 Ekim 2018
Bursa – Türkiye

Scanned with CamScanner

Fifth International Philosophy Congress

War and Peace

http://philosophy5.uludag.edu.tr/

PROCEEDINGS BOOK

Editors
Mehmet Fatih ELMAS
Metin BECERMEN
Ümit ÖZTÜRK

Uludag University
Faculty of Arts and Sciences
Philosophy Department
October 11-13th 2018
Bursa – Turkey

Scanned with CamScanner

Başlarken

1990-1991 eğitim-öğretim yılında kurulan Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde öğretim vermektedir. Genç ve dinamik kadrosuyla Türkiye'deki Felsefe bölümleri arasında kendine saygın bir yer edinen bölüm, yılda iki sayı olarak Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi'ni yayımlamaya devam etmektedir. Birçok öğretim üyesi ve elemanının bölümün kurumsallaşmasına katkı yaptığı Felsefe Bölümü yirmi yıllık bir süreçte çeşitli deneyimler kazanarak günümüze geldi. 2010 yılında yirminci kuruluş yılı dolayısıyla düzenlenen ilk Uluslararası Felsefe Kongresi'nin ikincisini 11-13 Ekim 2012 tarihlerinde "Şehir ve Felsefe" temasıyla, üçüncüsünü 23-25 Ekim 2014 tarihlerinde "Gelenek, Demokrasi ve Felsefe" temasıyla, dördüncüsü 13-15 Ekim 2016 tarihlerinde temasıyla düzenlenmiştir. 11-13 Ekim 2018 tarihlerinde beşincisini düzenleyeceğimiz kongremizin teması "Savaş ve Barış" olarak belirlenmiştir.

Kongre, şu an yaşadıklarımız bağlamında felsefenin güncelliğinden bir şey kaybetmediğini göstermek, dünya problemleri karşısında felsefenin ve felsefecinin takındığı tutumun nasıl olması konusunda düşünmeye zemin hazırlamak, savaş ve barış sözcüklerinin çokça ve sorumsuzca kullanıldığı günümüzde savaş ve barış (kavramları) üzerine geniş bir bakış açısı oluşturmak için düzenlenmektedir. Bugün sıradan bir insana savaş ve barışa ilişkin düşünceleri sorulduğunda savaşın "kötü" barışın ise "iyi" bir şey olduğunu söyleyecektir. Ardından "ama" diye ekleyecektir: "Ülkenin içinde bulunduğu durum", "dış mihraklar/güçler", "terörün varlığı ve terör örgütlerinin faaliyetleri", "vatanın ve milletin bekası", "başka ülkelerin silahlanma/savaş yatırımları" vs. "bizim savaşa yatırım yapmamızı, silahlanmamızı veya savaşmamızı kaçınılmaz kılmaktadır." Bu gibi nedenlerle barış rafa kaldırılır ve her yerde savaş boruları çalmaya başlar. Peki, gerçekten durum böyle midir?

Öte yandan dünya nüfusunun önemli oranda artması, insanların yaşam alanlarını genişletmesine, yerleşim bölgelerinin geniş alanlara yayılmasına ve su gibi doğal kaynakların aşırı tüketilmesine yol açmaktadır. Sadece bu değil; nüfus arttıkça başka türlerin hem kendileri hem de yaşam alanları yok edilmektedir. Doğal kaynaklar hızla tüketilmekte ve bazı ülkelerdeki doğal kaynakların zenginliği başka bazı ülkelerin iştahını kabartmaktadır. Bu da yer yer çatışmaların ve savaşların yaşanmasına neden olmaktadır.

Bugün yeryüzünün hemen her köşesinde küçük veya büyük ölçekli savaşlar var. Bulunduğumuz coğrafya uzun bir süredir yangın yeri. Savaş(lar) birçok coğrafyayı ve sınırları değiştirdi ve değiştirmeye devam ediyor. Yaşananlar yüzünden milyonlarca insan evlerini ve ülkelerini terk etmek zorunda kaldı ve kalıyor. Bu ise büyük insani sorunlara yol açıyor. Bu sorunların başında mülteci sorunu gelmektedir; yine organ ve insan kaçakçılığı, "kadın ticareti" temel sorunlardan birkaçı. Bir yandan bu sorunlarla mücadele edilirken diğer yandan savaş(lar)a yapılan yatırımlar hem bir ikiyüzlülüğü ortaya koymakta hem de yeni ve daha büyük sorunların doğmasına yol açmaktadır. Barış ise sadece boş bir sözden ibaret kalıyor. İşte bu koşullar, savaş ve barış üzerine felsefi bir zeminde yeniden düşünmeyi ve ortaya çıkan sorunlarla hesaplaşmayı gerekli kılıyor. Biz de bu hesaplaşmayı gerçekleştirmek için "Savaş ve Barış" temalı bir kongre düzenliyoruz.

Scanned with CamScanner

Preface

The Philosophy Department at the Faculty of Arts and Sciences, Uludağ University was established in the academic year 1990-1991 and offers undergraduate and graduate programs (both MA and PhD.) The department which achieved an honourable status with its young and dynamic staff among the philosophy departments in Turkey continues to publish Kaygı, the biannual journal of The Philosophy Department, the Faculty of Arts and Sciences, Uludağ University. The Philosophy Department has attained its current position as a result of 25 years-long process during which many professors and lecturers has contributed to its institutionalization. The Department organized First International Philosophy Congress in 2010 to honour its 20th anniversary. The Second International Philosophy Congress was organized with the title: "City and Philosophy" on 11-13 October 2012. The Third Congress (with the title: "Tradition, Democracy and Philosophy") was held on 23-25 October 2014. The Forth International Philosophy Congress on the theme of "Poverty, Solidarity and Justice" was held on 13-15 October 2016. The fifth congress to be held on 11-13 October 2018 is planned to be on the theme of "War and Peace".

The congress has been organized to show that philosophy retains its relevance in the context of today's events, to provide a ground for thinking about the ways philosophy and philosopher should cope with the world's current problems and to generate a broad view of the concepts of war and peace which are being uttered a good many and irresponsibly nowadays. Today, when an ordinary man is questioned about his view on war and peace, he would reply as war being "evil" while peace being "good". However, "but" will be added to the reply with reference to "the current condition of the country", "external forces", "the existence of terrorism and the activities of terrorist organizations", "the permanence of the land and nation", "armament or investment for war by other countries" etc., the conditions that make our investment for war, armament and making war inevitable. Due to such reasons the peace is laid aside and bugles call for war. Well, is it really the case?

On the other hand, the dramatic increase in the population of the world has resulted in the expansion of man's living spaces, the spread of residential areas over vast lands and the extreme consumption of natural resources like water. Additionally, as the population increases, other species and the habitat of these species have been destroyed. The rapid consumption of natural resources and the richness of some countries in natural resources whet other countries' appetite. This situation results in conflicts and the eruption of war(s).

Today, in varying ends of the world, small or big scale wars are being experienced. This geography has been a land of fire for a long time. Wars have changed the geography and many borders and will probably go on doing so. Due to what have been experienced, people had to and will leave their homes and native lands. This fact ends up in enormous humanitarian problems. Among the many problems, the problem of refugees is at the top, related to which illicit trade in human organs, human trafficking and exploitation of woman are some. While trying to struggle with these problems, man is investing for war, a condition which shows the hypocrisy and results in further bigger problems. Peace appears to be nothing but prate. So, these circumstances necessitate the rethinking of war and peace on a philosophical ground and coming to terms with the emergent problems. In order to provide an arena for discussion of all these, we are organizing a conference on the theme of "War and Peace".

Scanned with CamScanner

Kongre Hakkında: "*Savaş ve Barış*"

Güncel tartışmalara şöyle baktığımızda savaş ve barışın her gün üzerine düşünülen, konuşulan ve yazılan kavramlar olduklarını görmekteyiz. Bu bağlamda televizyonlarda, gazetelerde ve 'sosyal medya'da sürekli savaş ve barış üzerine konuşmalara ve paylaşımlara tanık oluyoruz. Kimileri savaşa meşruiyet kazandırmak için bazı gerekçeler öne sürmekte ve bu gerekçelere dayanarak öldürmeyi haklı bir eylem olarak görmektedir. Savaş için öne sürülen gerekçeler arasında ülke bütünlüğü, terörle mücadele, sömürgeciliğe karşı mücadele, özgürlük, bağımsızlık vs bulunmaktadır. Bütün bunlar önemli sorunlar ve bu bağlamda dile getirilen kavramlar insan dünyası için önemli kavramlar. Ancak özgürlük, bağımsızlık, sömürgecilik, terör gibi kavramlar çokça kullanılan -kimi zaman kendimizin de kullandığı-, fakat derin bir hesaplaşmayı gerektiren kavramlardır. Bu nedenle bu kavramlar üzerine yeniden ve farklı bakış açılarından düşünmek gerekmektedir.

Savaş, insan dünyasında çeşitli yıkımların meydana gelmesi demektir. Yarattığı buhranlar onarılmaz yaralara neden olmaktadır. Aileler, yaşamlar parçalanmakta veya yok olmaktadır. Savaşın en önemli mağdurları çocuklar ile yaşlılar ve elbette kadınlardır. Savaş durumunda insanlar birbirlerine "insani" olmayan eylemler gerçekleştirmekte veya bu eylemlerin mağduru olmaktadırlar. Belki de "insan olma"nın sınandığı durumlardan biridir savaş. Kim bilir belki de "insan olma"ya olduğundan fazla bir anlam yüklemekteyiz.

Öte yandan savaş yapmak isteyen(ler) için gerekçe bulmak çok da zor olmuyor. Ancak sorunları çözmek için savaşmak mı gerekiyor? Sorunlar başka şekilde çözülemez mi? Bu noktada savaş(lar)ın sona ermesi için kalıcı bir barış inşa edilemez mi? Barış, çoğu insanın benimseyeceği ve birlikte yaşamanın zemini için uygun görünüyor. Bu bilinmesine rağmen insanlar neden savaşma yolunu seçiyor? Barışı sağlamak için savaş gerekli mi? Dünya sorunları karşısında savaş bir çözüm müdür? Neden devletler savaş(lar)a büyük bütçeler ayırmaktalar? Barış -bu anlamda- "daha tasarruflu" değil mi? Savaşa ayrılacak kaynaklar, barışın yaşandığı huzur ortamında insani faaliyetler için harcansa daha güzel ve yaşanabilir bir dünya olmaz mı? Ebedi bir barış mümkün olabilir mi?

Savaş ve barış iki önemli kavram ve biz bu iki kavram ile hesaplaşmak durumundayız. Ancak bu, "boş sözlerle", bu kavramları politikanın aracı haline getirerek değil, felsefi bir bakışla gerçekleştirilecek bir hesaplaşmayla olabilir. Bu hesaplaşmayı yapabilmek için "Savaş ve Barış" temalı bu kongreyi düzenliyoruz. Kongrenin bu konuda önemli bir bakış sunacağını ve politika için geniş bir perspektif sağlayacağını düşünüyoruz.

Scanned with CamScanner

About Congress: "*War and Peace*"

When we look at the update discussions, we recognize war and peace as the concepts thought, spoken and written every day. In this respect, we come up with speeches and posts about war and peace on television, in the newspapers and on social media. Some try to legitimate the war by listing a number of reasons which they provide to justify the act of killing. Among the reasons for war are the integrity of the country, struggle against terrorism and colonialism, liberty and independence etc. All of these are of great importance and the concepts uttered in this context are crucial for the world of man. The widely uttered words like liberty, independence, colonialism and terror – sometimes utterer by us – are in fact concepts that require a deep discussion. That's why these concepts have to be revisited and thought from different perspectives.

War means the occurrence of a number of destructions in man's world. The depression created by war is the cause of irremediable wounds. The families and lives are being scattered and destroyed. The worst victims of war are children, the old and women. In case of war, people practice deeds that are "inhumane" or become the victims of such deeds. Perhaps, war is one of the situations in which the idea of "being human" is examined. Who knows, maybe, we overestimate the meaning of "being human".

On the other hand, for those who would like to make war, it is not hard to find necessary reasons. However, is it really necessary to make war in order to solve the problems? Can't we find any other ways to cope with the problems? At this point, can't we establish permanent peace to end all wars? Peace looks appropriate for being embraced by many people and building a ground for living together. Although this is recognized by many, why do people still prefer to fight? Is war necessary to bring about peace? Is war a solution for the problems of the world? Why do the states spare big budget for war(s)? Isn't peace more economical in this respect? Wouldn't the world be a more beautiful and inhabitable place if the funds for war are spent for activities for man carried out in peace and welfare? Can eternal peace be made possible?

War and peace are two important concepts what we have to face with and to question. However, this cannot be achieved by vain promises or by the politicians' use of them as instruments but by a philosophical perspective. To lay the groundwork for discussion, we have organized a conference on the theme of "War and Peace". We argue that the congress will provide an important view on this subject and a perspective for politics.

Scanned with CamScanner

Konu Başlıkları

Savaş ve Adalet
Savaş ve Barış
Savaş ve Bilim
Savaş ve Cinsiyet
Savaş ve Demokrasi
Savaş ve Din
Savaş ve Edebiyat
Savaş ve Ekonomi
Savaş ve Felsefe
Savaş ve Hukuk
Savaş ve Mülteci Sorunu
Savaş ve Özgürlük
Savaş ve Politika
Savaş ve Sanat
Savaş ve Sömürgecilik
Savaş ve Terör
Savaş ve Sağlık
Barış ve Adalet
Barış ve Bilim
Barış ve Cinsiyet
Barış ve Demokrasi
Barış ve Din
Barış ve Edebiyat
Barış ve Ekonomi
Barış ve Felsefe
Barış ve Hukuk
Barış ve Özgürlük
Barış ve Politika
Barış ve Sanat
Ölüm ve Yaşam
Barış ve Sağlık

Congress Topics

War and Peace
War and Justice
War and Science
War and Gender
War and Democracy
War and Religion
War and Literature
War and Economy
War and Philosophy
War and Law
War and the Refugee Problem
War and Freedom
War and Politics
War and Art
War and Colonialism
War and Terrorism
War and Health
Peace and Justice
Peace and Science
Peace and Gender
Peace and Democracy
Peace and Religion
Peace and Literature
Peace and Economy
Peace and Philosophy
Peace and Law
Peace and Freedom
Peace and Politics
Peace and Art
Death and Life
Peace and Health

Onur Konuğu

Ioanna KUÇURADI

Honored Guest

Ioanna KUÇURADI

Çağrılı Konuşmacılar

Ahmet ASLAN
Ulrich GLASSMANN

Keynote & Inivited Speakers

Ahmet ASLAN
Ulrich GLASSMANN

Scanned with CamScanner

Onursal Kurul

Prof. Dr. Ahmet CEVİZCİ
Prof. Dr. Ali ÖZÇELEBİ
Prof. Dr. Arda DENKEL
Prof. Dr. Betül ÇOTUKSÖKEN
Prof. Dr. Harun TEPE
Prof. Dr. İoanna KUÇURADİ
Prof. Dr. İsmail DEMİRDÖVEN
Prof. Dr. Kurtuluş DİNÇER
Prof. Dr. Sevgi İYİ
Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY
Prof. Dr. Uğur EKREN
Dr. Öğr. Üyesi İsmail SERİN
Dr. Öğr. Üyesi Tüten ANĞ
Bilge KARASU

Honorary Board

Prof. Dr. Ahmet CEVİZCİ
Prof. Dr. Ali ÖZÇELEBİ
Prof. Dr. Arda DENKEL
Prof. Dr. Betül ÇOTUKSÖKEN
Prof. Dr. Harun TEPE
Prof. Dr. İoanna KUÇURADİ
Prof. Dr. İsmail DEMİRDÖVEN
Prof. Dr. Kurtuluş DİNÇER
Prof. Dr. Sevgi İYİ
Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY
Prof. Dr. Uğur EKREN
Assist. Prof. Dr. İsmail SERİN
Assist. Prof. Dr. Tüten ANĞ
Bilge KARASU

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. A. Kadir ÇÜÇEN (Başkan)
Doç. Dr. Metin BECERMEN (Akademik Koordinatör)
Diş Hekimi Gürkan KAYA (Genel Koordinatör)
Prof. Dr. Işık EREN (Üye)
Prof. Dr. Muhsin YILMAZ (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gül ÇIVGIN (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Adnan ESENYEL (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Ümit ÖZTÜRK (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Melek Z. ZAFER (Üye)
Öğr. Gör. Dr. Ufuk ÖZEN (Üye)
Arş. Gör. Dr. Mehmet F. ELMAS (Üye)
Arş. Gör. Dr. Tayfun TORUN (Üye)
Arş. Gör. Erdem TANER (Üye)

Organising Board

Prof. Dr. A. Kadir ÇÜÇEN (Chair)
Assoc. Prof. Dr. Metin BECERMEN (Academic Coordinator)
Dentist Gürkan KAYA (General Coordinator)
Prof. Dr. Işık EREN (Member)
Prof. Dr. Muhsin YILMAZ (Member)
Assist. Prof. Dr. Ayşe Gül ÇIVGIN (Member)
Assist. Prof. Dr. Adnan ESENYEL (Member)
Assist. Prof. Dr. Ümit ÖZTÜRK (Member)
Dr. Öğr. Üyesi Melek Z. ZAFER (Member)
Instructor Dr. Ufuk ÖZEN (Member)
Res. Assist. Dr. Mehmet F. ELMAS (Member)
Res. Assist. Dr. Tayfun TORUN (Member)
Res. Assist. Erdem TANER (Member)

Scanned with CamScanner

İletişim Bilgileri

Felsefe Bölümü Web Sayfası
http://felsefe.uludag.edu.tr/site

Kongre Web Sayfası
http://philosophy5.uludag.edu.tr

Kongre E-mail
philosophy5@uludag.edu.tr;
felsefe@uludag.edu.tr

Akademik Koordinatör
Doç. Dr. Metin BECERMEN
+ 90 (0) 224 294 1834

Web Sayfası ve Tasarım
Çağhan BÜYÜKAVCI

Contact Information

Philosophy Department Web Page
http://felsefe.uludag.edu.tr/site

Congress Web Page
http://philosophy5.uludag.edu.tr

Congress E-mail
philosophy5@uludag.edu.tr;
felsefe@uludag.edu.tr

Academic Coordinator
Assoc. Prof. Dr. Metin BECERMEN
+ 90 (0) 224 294 1834

Web Page and Design
Çağhan BÜYÜKAVCI

Scanned with CamScanner

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

AÇILIŞ
Davetli Konuşmacı | Keynote Speaker
SAVAŞ VE BARIŞ
Ahmet ARSLAN 17

BİLDİRİ TAM METİNLERİ | FULL TEXTS

ZIONISTIC IDEOLOGY, FINANCIAL SAVVY NEW VISION OF PEACE AND DEVELOPMENT
Abdelkader BEN HAMADI 27
EYLEMSİZ BİR FELSEFE KÖTÜLÜĞE ÇARE OLABİLİR Mİ?
Adnan ESENYEL 30
TRANSHÜMANİST SÜREÇTE SAVAŞ VE BARIŞIN İMKANI VE İMKANSIZLIĞI ÜZERİNE
Ahmet DAĞ. 34
HERAKLEİTOS BAĞLAMINDA EVRENSEL BİR İLKE OLARAK SAVAŞ
Ahmet Umut HACIFEVZİOĞLU 41
THE ATTITUDE TOWARDS REFUGEES IN BULGARIA: FROM COMPASSION TO FEAR
Albena NAKOVA 42
SAVAŞIN ÜÇ YÜZÜ
Ali Han BABUÇÇU 50
JOSÉ ORTEGA Y GASSET'IN BARIŞÇILIK ELEŞTİRİSİ
Arzu İBİŞİ TEMELLİ. 57
TOLSTOY'UN *SAVAŞ VE BARIŞ*'I: FENOMENOLOJİK BİR OKUMA
Aysun GÜR 63
J. J. ROUSSEAU'DA SAVAŞ, BARIŞ VE ERDEM BAĞLANTISI
Ayşe Fügen BERKAY 67
KANT'IN SÜREKLİ BARIŞ DOKTRİNİ
Ayşe Gül ÇIVGIN 70
YAŞAM VE ÖLÜM: TANRI'NIN BAKIŞI VE İNSANIN VERDİĞİ ANLAM
Ayşe KARAKÖSE 74
KAF DAĞININ SAVAŞLARI: ONDOKUZUNCU YÜZYILDA KAFKASYA'DA RUSYA MÜDAHALESİ VE SONUÇLARI
Bekir PARLAK 84
MÜLTECİ SORUNUNA SİNEMAYLA BAKMAK
Berfin KART 95
SUFISM BETWEEN WAR AND PEACE ON THE BALKANS – A BORDER GNOSEOLOGY
Bogdana TODOROVA 99
FELSEFEDE BARIŞ VE BARIŞ FELSEFESİ
Büşra SUNMEZ 106
IMMANUEL KANT VE CARL SCHMİTT'TE SAVAŞ KAVRAMININ ELE ALINIŞI VE 'EBEDİ BARIŞ' ÜZERİNE BİR SORUŞTURMA
Can KARABÖCEK 111
ARISTOTELES'İN POLİTİKA'SINDA "SAVAŞ"IN (*POLEMOS*'UN) YERİ
Caner ÇİÇEKDAĞI. 115
SAVAŞIN GÖLGESİNDE AHLAKİ SINIRLAR VE İNSANİ KAYGILAR
Celal TÜRER 119
TİCARET RUHU (HANDELSGEİST) SAVAŞI ÖNLER Mİ? KANT VE FİCHTE BAĞLAMINDA ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME
Celal YEŞİRÇAYIR 123
SAVAŞ VE DİN: SAVAŞIN ÖNLENMESİNDE DİNİN/DİNİ İNANCIN ROLÜ
Cevdet TEKİN & İsmail SAĞLAM 128

Scanned with CamScanner

PLATON'DA *THUMOS*, SAVAŞIN KAYNAĞI OLARAK GÖRÜLEBİLİR Mİ?
Çetin TÜRKYILMAZ 141
WAR, SLAVERY AND EUDAIMONIA IN ARISTOTLE
Çiğdem YAZICI 143
SILENT WAR: RITUAL YEAR IN THE SOVIET MASS MEDIA
Dalia SENVAITYTE 148
SAVAŞIN KAYNAĞI VE BARIŞIN İMKÂNI OLARAK İNSAN DOĞASI VE AKIL
Dilek ARLI ÇİL 152
MODERN FELSEFEDE SAVAŞ VE BARIŞ SORUNU
Doğan GÖÇMEN 157
FELSEFE, MEKÂN VE SAVAŞ ÜZERİNE
Elife KILIÇ 163
BİR SANATÇI SAVAŞI NASIL GÖRÜR?
Elif NUYAN 167
SAVAŞ, HUKUK, VİCDAN
Erdal İSBİR 172
MONADIN ŞİDDETE AÇILAN KAPISI: SÖMÜRGELEŞTİRME FİKRİNİN LEİBNİZ FELSEFESİNDEKİ METAFİZİK TEMELLERİ
Erdal YILMAZ 177
YAŞAM VE ÖLÜM ARASINDA BİR DENEYİM: YAS
Ezgi DEMİR ORALGÜL 182
ARENDT'İN ŞİDDET GÖRÜŞÜ ÜZERİNDEN İNSANIN İNSANCA YAŞAMASININ ÖNÜNÜ AÇMAK
Ezgi SAMANCIOĞLU 185
MODERN TOPLUM SÖZLEŞMESİ KURAMCILARININ PERSPEKTİFİNDEN BİR SAVAŞ NEDENİ: GEREKSİNİMLER
Fahriye YARAŞ 190
THUCYDIDES AS AN EXEMPLAR ANALYST FOR THOMAS HOBBES ON THE SUBJECT OF WAR
Fatma DORE 195
SAVAŞIN MORALİZASYONU: *NOMOS*'UN MEKANSALLIĞINA KARŞI *KOSMOS*'UN EVRENSELLİĞİ
Funda GÜNSOY & Mariusz TUROWSKİ 202
SAVAŞIN TATLI YÜZÜ: BURSA'CARGİLL' ÖRNEĞİ
Gül Gün DAYANIKLI 210
TOPLUMSAL KORKUNUN TARAF DEĞİŞTİRMESİ: MÜLTECİ SORUNU VE SAVAŞ
Gülçin SAĞIR 220
HOBBES VE GERICAULT'DA ÖLÜM, YAŞAM VE MONARŞİ
Hale TETİK 228
SAVAŞ VE BARIŞ BAĞLAMINDA THOMAS HOBBES VE JEAN JACQUES ROUSSEAU
Halis ÇAVUŞOĞLU 233
ADALET VE BARIŞ EĞİTİMİ ÜZERİNE
Hatice Nur ERKIZAN 237
PEACE-MAKING AI? ON THE MORAL PERMISSIBILITY OF AUTONOMOUS BATTLE DRONES
Hendrik KEMPT 244
NIETZSCHE: TANRI'NIN ÖLÜMÜ VE YAŞAMIN OLUMLANMASI
Hilal KAHRAMAN 248
ANTİK ÇAĞ'DA VARLIK VE OLUŞUN ONTOLOJİK İLKESİ OLARAK "SAVAŞ VE BARIŞ"
Hüseyin AYDOĞDU 253
KANT'IN TARİH FELSEFESİNDE "GELECEK", "UMUT", "EBEDİ BARIŞ" VE "FRANSIZ DEVRİMİ"NİN ÖZEL YERİ ÜZERİNE
Irmak GÜNGÖR 259

Scanned with CamScanner

HOBBESIAN "WAR OF EVERY MAN AGAINST EVERY MAN" VERSUS INTERSTATE AND INTRASTATE WARS: AN ATTEMPT AT COMPARISON
Jan BYCZKOWSKİ 268
THE IMAGE OF PEOPLE RUNNING AWAY FROM WAR IN THE COGNITIVE SPACE OF THE BULGARIANS
Kamelia PETKOVA 276
SMALL NATION ENCOUNTERS BIG CAPITAL
Leif Thomas OLSEN 281
SAVAŞ DURUMU OLARAK "DOĞA DURUMU": TOPLUM SÖZLEŞMESİ KURAMLARI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME
M. Ahmet TÜZEN 295
SPINOZA VE LEVINAS'TA ÇATIŞMA ÜZERİNE BİR İRDELEME
Mehmet Fatih ELMAS 300
SAVAŞ, BARIŞ VE US
Mehmet Murat KARAKAYA. 305
BARIŞ: EMMANUEL LEVINAS'IN ÖTEKİ/BAŞKASI FELSEFESİ
Mehmet VURAL 312
YAPAY ZEKÂ VE SAVAŞ
Mehtap DOĞAN & Murat ARICI 316
ALGERIAN REVOLUTION AND FRENCH COLONIALISM
Melouki SLIMANE 322
ONTOLOJİYİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: BİR "SORUMLULUK ONTOLOJİSİ" DENEMESİ
Metin BECERMEN 329
THE IMAGES OF THE REFUGUEES IN BULGARIAN MEDIA
Mila MAEVA 332
PHILOSOPHICAL SYSTEM OF PEACE IN EUROPE FROM PLATO'S THEORY OF WAR
Mohammadreza SHAHIDIPAK 337
ADİL SAVAŞ TEORİSİ HAKKINDA BİR İNCELEME
Murat OMAY 341
BARIŞ İÇİN FELSEFE NE YAPABİLİR? (VEHBİ HACIKADİROĞLU'NUN İNSAN ANLAYIŞI BAĞLAMINDA ÖZGÜRLÜK, İŞBİRLİĞİ VE BİRLİKTE YAŞAMA)
Mustafa GÜNAY 347
BİREYSEL ÖZERKLİK, AZINLIK HAKLARI, ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ETHİK EKSENDE BARIŞ
Neşet TOKU 353
HEİDEGGER'İN *HÜMANİZM ÜZERİNE MEKTUPLAR*'I BAĞLAMINDA KARANLIKTAN AYDINLIĞA ÇIKIŞ
Nuray AZİZOĞLU 357
ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK, ÖTEKİLEŞTİRME VE SAVAŞ
Oya Esra BEKTAŞ 364
BİR KURMACA OLARAK SAVAŞ VE BARIŞ
Özcan Yılmaz SÜTÇÜ. 367
ÖLMEYİ ÖĞRENMEK: LUDWİG WİTTGENSTEİN DÜŞÜNCESİNDE ÖLÜM TEMASI
Peyami Safa GÜLAY 371
BİR ÖTEKİLEŞTİRME VE ŞİDDET KAYNAĞI OLARAK HIRİSTİYANLIKTAKİ ŞEHİTLİK MİTİ
Ramazan ADIBELLİ 377
PHILOSOPHICAL ASPECTS OF PICASSO'S GUERNICA
Renáta KIŠOŇOVÁ 384
YENİ GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE SAVAŞIN DEĞİŞEN YÜZÜ: SAVAŞA YAKIN, BARIŞA UZAK DURMANIN ARAŞSALLAŞTIRILMIŞ KOLAYCILIĞI ÜZERİNE
Rıza SAM 388
RELIGION AND ETHNICITY IN THE CONTEXT OF RADICALIZATION AND TERRORISM – THE CASE OF BULGARIA
Rumiana BUDJEVA 394

Scanned with CamScanner

HEGEL, MARX VE ENGELS'İN TARİH FELSEFELERİNDE "AKLIN HİLESİ" OLARAK SAVAŞ VE SÖMÜRGECİLİK
Saygın GÜNENÇ 400
TRUVALI KADINLARDAN MYANMAR KADINLARINA SAVAŞ VE KADIN
Sebile BAŞOK DİŞ 405
ADALET VE MEŞRUİYET ARASINDA: TÛSÎ VE AQUINAS'TA SAVAŞ FELSEFESİ
Seda ENSARİOĞLU 414
HAYAT ve ÖLÜM HAKKINDA: SUBHİ EDHEM-SPİNOZA
Sibel GÖKÇE 420
ÜMİDİN VE BARIŞIN MEKÂNLARI: MARX, LEFEBVRE VE HARVEY'E GÖRE BİR MEKÂN ONTOLOJİSİ
Sinan Tankut GÜLHAN 424
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ AÇISINDAN SAVAŞIN ERİL TAHAKKÜMÜ
Süheyla SARITAŞ & Muammer MACİT 431
HOŞGÖRÜ İLKESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK
Taşkıner KETENCİ 435
HABERMAS' CRITICISM AND REFORMULATION OF THE KANT'S IDEA OF "PERPETUAL PEACE"
Tayfun TORUN 440
BÜYÜMEYİ REDDETMEK: *TENEKE TRAMPET* ROMANINDA SAVAŞ VE SUÇLULUK
Toros Güneş ESGÜN 444
DÜZEN İÇİN OLDURMAK, DÜZEN İÇİN ÖLDÜRMEK: TANRILAR DÜNYASINDA SAVAŞ METAPHORU
Tuba EFENDİOĞLU 448
HANNAH ARENDT'TE DÜŞÜNME, YARGILAMA VE SORUMLULUK KAVRAMLARININ KÖTÜLÜK İLE İLİŞKİSİ ÜZERİNE
Tuğba YAZICI & Songül DEMİR 452
SAVAŞ VE ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK - FELSEFİ DİALOG ÇELİŞKİLERİNİN BAZI BİLİMSEL-TEORİK YÖNLERİ (AZERBAYCAN SOYKIRIMLARI BAĞLAMINDA)
Xatirə QULİYEVA 460
ALAIN BADIOU'DA AYAKLANMA, HAKİKAT VE DEVLET TARTIŞMASI
Yavuz YILDIRIM 464
SAVAŞIN ŞAHESERLERİ
Yelda ERTÜRK 468
THE RESPONSES OF THE RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN BULGARIA TO THE REFUGEE INFLUX
Yelis EROLOVA 458
SAVAŞIN İNSAN BİYOLOJİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
Yener BEKTAŞ 492
DEVLETİN ZORUNLU UFKU OLARAK SAVAŞ VE BARIŞ
Zeliha DİŞCİ 495
HEIDEGGER'DE ÖLÜME-DOĞRU-VARLIK OLARAK *DASEIN*
Zeynep BERKE 499
LEGITIMACY AND POLITICAL MYTH
Zeynep TALAY TURNER 503
SIMONE DE BEAUVOIR'DA KENDİ SONLULUĞUMUN KAVRANIŞ BİÇİMİ OLARAK *THANATOS*
Zeynep ZAFER ESENYEL 507

KAPANIŞ
Davetli Konuşmacı | Invited Speaker
PHILOSOPHICAL CONTRIBUTIONS TO THE DISCOURSES ON WAR AND PEACE: THE INFLUENCE OF MARKET LIBERALISM AND MARXIST
Ulrich GLASSMANN 514

Sonuç Bildirgesi | Concluding Remarks 525

Scanned with CamScanner

Cevdet TEKİN*
İsmail SAĞLAM*

SAVAŞ VE DİN:
SAVAŞIN ÖNLENMESİNDE DİNİN/DİNİ İNANCIN ROLÜ

Giriş

İnsanoğlu, teknik ve teknolojik açıdan baş döndürücü başarılara imza atmış ve büyük ölçüde refaha ulaşmıştır. Bu başarı, günümüzde de hızlanarak ve katlanarak devam etmektedir. Buna karşılık insanoğlu, boşluk, anlamsızlık, yalnızlık, yabancılık, huzursuzluk vb. olumsuz duygular girdabına kapılmaktan kendini kurtaramamıştır. Başka bir ifadeyle onun sahip olduğu gelişme, ilerleme ve refah düzeyiyle, yerel ve küresel düzeydeki mutluluğu paralellik arz etmemektedir. Nitekim refahın zirveye çıktığı günümüz dünyasında insan, bireysel ve toplumsalaçıdan, yerel ve küresel düzeyde birçok ciddi sorun ve krizle yüz yüzedir. Bunları kendi içinde karşılaştırmak gerekirse, küresel düzeydeki sorun ve krizler, yerel düzeydeki sorun ve krizlere göre daha büyük ve daha girifttir. Haksızlıklar, adaletsizlikler, ekonomik dengesizler, anlaşmazlıklar, şiddet olaylarındaki hızlı artış, tabiatın bütün unsurlarıyla hızla tahrip edilmesi sonucu ortaya çıkan bozulmuş çevre dengesi vb. olumsuzluklar, küresel düzeyde bir çırpıda sayabileceğimiz sorun ve krizlerden sadece birkaçıdır. Şiddet olayları da söz konusu sorun ve krizler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Şiddet olaylarının en örgütlü ve tahrip edici türü ise hiç şüphesiz savaştır.

Sözlükte, "iki taraf (teşkilat, ülke veya ülkeler topluluğu) arasında meydana gelen silahlı vuruşma, cenk, muharebe, harp "[1] olarak tarif edilen savaş, şiddetin zirvesi ve en vahim şeklidir. Başka bir deyişle, uluslararası ilişkilerin en üst düzeyde düşmanlık içeren türüdür. Terim olarak ise savaş, "iki ya da daha fazla devlet arasında, tarafların çıkarları doğrultusunda birbirilerine isteklerini zorla kabul ettirmek amacıyla ve devletler hukukunca öngörülmüş kurallar çerçevesinde yapılan silahlı mücadele şeklinde tarif edilmiştir.[2] Ayrıca savaşı, "devletler veya devlet grupları tarafından, millî güç unsurlarının tamamının veya bir kısmının kullanılması suretiyle icra edilen ve taraflarca savaş niteliği kabul edilen, kuvvet kullanılmasını içeren, düşmanca niyet ve/veya eylem" olarak tanımlamak mümkündür.[3] Bilim adamları, 1480 ile 1940 yılları arasında geçen 460 yılda, 244 önemli savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana (1993 yılına kadar) ise 149 savaşyaşandığını belirtmektedirler. Bu savaşların sonucu olarak, 108 milyonu (%75'i) yirminci yüzyılda olmak üzere 16.yy.dan bu tarafa 142 milyon insan ölmüştür.[4]Öte yandan, 40 milyon insan da savaş ya da savaşla bağlantılı açlık ve hastalıklar sonucu ölmüştür. Tüm bu gelişmelerden dolayı geçen yüzyıl "barışı öldüren yüzyılolarak"[5] nitelendirilmiştir.

Üzülerek ifade etmeliyiz ki, bu nitelendirilme, sadece geçen yüzyıl için değil, içinde bulunduğumuz yüzyıl için de geçerlidir. Zira savaş, günümüzde yaygınlık ve yoğunluk kazanarak hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline geldi. Özellikle 11 Eylül 2001 'de El Kaide terör örgütü adı altında,sözümona din adına ABD'deki ikiz kulelere uçaklarla intihar saldırıları düzenlenmesi ve binlerce masum insanın ölmesi, savaşa yeni bir boyut kazandırarak yepyeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Uluslararası desteği arkasına alıp terör olayları ve odaklarıyla mücadele etmesi gereken dönemin ABD başkanı George W. Bush'un, söz konusu mücadeleyi Haçlı seferlerine benzetmesi, "bu ülke, İslamcı faşistlerle savaştadır"[6] demesi ve "kutsal savaş" tan söz etmesi İslamofobiyi hortlatmıştır. Aynı başkan döneminde ABD tarafından, söz konusu terör saldırıları gerekçe gösterilerek çeşitli ülkelere savaş açılması - ki bu savaşlarda ölen insan sayısı 11 Eylül 2001 saldırılarında ölen insan sayısından katbekat fazladır-*büyük birşiddet ve savaş sarmalına yol açmıştır. Bu da yeni şiddet organizasyonlarının doğmasına zemin hazırlamıştır.

El Kaide, İŞİD, Boko Haram, Eş-Şebab vb. terör örgütlerinin din adına hareket ettiğini iddia etmesi, terörle mücadele etmesi gerekenlerin Haçlı Savaşlarından dem vurarak din dili kullanması "din" ve "savaş" kavramlarının

---

* Lisansüstü Öğrencisi.
* Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Prof. Dr.

[1] D.Mehmet Doğan, *Türkçe Sözlük* (İstanbul: Rehber Yay.,1990), 969.

[2] M. Yasin Aslan, "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", *TBB Dergisi*, sy. 79, (2008) : 247.

[3] Ali Bilgin Varlık, "Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım", Avrasya Terim Dergisi, 2013, 1 (2): 114, erişim, 11 Eylül 2018, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/59826.

[4] Mustafa Köylü, "Küresel Bağlamda Değerler Eğitimine Duyulan İhtiyaç, " *Değerler ve Eğitimi* içinde, (ed.) Recep Kaymakcan v.dğr. (İstanbul: DEM Yay., 2013), 305.

[5]Nevzat Helvacı, "Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, (ed.) Y. Özdek, Ankara TODAİE Yay., (2002)"den Köylü, Küresel Bağlamda Değerler Eğitimine Duyulan İhtiyaç, 305.

[6] Nathan Lean, *İslamofobi Endüstrisi*, terc. İbrahim Yılmaz (Ankara Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2015), 236.

*İkinci Körfez krizi ve sonrasında ölen insan sayısı 1.000.000 civarında iken http://dununtarihi.com/2017/03/01/1-ve-2-korfez-savasi/ (erişim, 12.11.2018); 11 Eylül 2001 saldırılarında ölen insan sayısı 3.000 civarındadır. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37333965, (erişim, 12.11.2018).

Scanned with CamScanner

birlikte kullanılmasına / anılmasına yol açmaktadır. Ayrıca dünyanın değişik yerlerinde benzer mantık ve zihniyet ile şiddet olaylarının meydana gelmesi, ister istemez insanların aklına "acaba dinler, şiddete kaynaklık mı ediyor, dinler şiddeti teşvik mi ediyor veya şiddet eylemleri gerçekten din adına mı yapılıyor" gibi soruların sorulmasına neden olmaktadır. Ne yazık ki, Batıların geneli için bu din, İslam'dan başkası değildir.

Oysa bu istifhamlar ve ithamlar yersizdir. Zira genelde orijinal halleriyle bütün dinlerin özelde ise İslam dininin temel ve nihai hedefi, insanın üzerlerindeki baskıyı kaldırmak,[1] onu anlam arayışında desteklemek[2] dünyada ve ahirette mutluluğa ulaştırmaktır.[3] Bu amaca hizmet etmek üzere "...Bütün orijinal dinler, hukuk ve ahlâk sistemleri haksız yere insan öldürmenin, cana kıymanın büyük bir suç olduğunda birleşmişlerdir.[4] Nitekim İslam, bir canı korumayı/kurtarmayı bütün insanlığı korumak/kurtarmak kadar büyük bir fazilet; bir cana kıymayı da bütün insanlığa kıymak kadar büyük bir rezilet olarak değerlendirmiştir.[5]

Görülüyor ki, Leibniz'in de dediği gibi, her din, bir kurtuluş gereksinmesini karşılamaktadır.[6] Bu anlamda din, zannedildiğinin aksine bir amaç değil, insanın mutluluğu için bir araçtır. Başka bir deyişle din, en güzel kıvamda yaratılan insan[7] ve yaratılıp onun emrine verilen evren[8]için bir kılavuzudur. Bu kılavuzluğu en güçlü şekilde yapan ise İslam'dır. Zira İslam'a göre insan, yeryüzünün halifesidir, yani Allah'ın yeryüzündeki temsilcisidir.[9] Onun bu konumu, dolayısıyla mükellefiyet ve mesuliyeti dünya döndükçe ve hayat sürdükçe art arda gelecek nesillerle devam edecektir.[10]

Bu bildiride, savaşın önlenmesinde dinsel rolün incelenmesi arzu edilmektedir. Bu arzunun gerçekleştirilmesi için aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır: İslam'a göre din nedir ve hangi kapsama sahiptir? Aslında bütün dinler aynı mıdır? Bir Yahudi ve Hıristiyan ile bir Müslüman'ın kafasındaki din çağrışımı arasındafark var mıdır? Her din, savaşın önlenmesinde rol alabilir/oynayabilir mi? Bu sorunun yanıtı "hayır" ise, hangi özellikte din, savaşın önlenmesine ve kalıcı barışın sağlanmasına katkıda bulunabilir? Din ile insan arasında nasıl bir ilişki vardır? Savaşın önlenmesinde dinve insan nasıl bir role sahiptir? İnsanın tanınmasında din nasıl bir role sahiptir? Savaşların kaynağı din midir, insan mıdır?

Şimdi savaşın önlenmesinde ve kalıcı barışın sağlanmasında dinlerin, özellikle İslam dininin nasıl bir yere /role sahip olduğunu ayrıntılı bir şekilde ortaya koyarak ne demek istediğimizi açıklamaya çalışalım. Konuya dinlere ve özellikle İslam'a göre, dinin tanımını yaparak ve kapsamını belirleyerek başlayalım.

A. DİNİN TANIMI

Dinler, insanların zihinlerinde her ne kadar bazı ortak çağrışımlar meydana getirseler de, aralarında ciddi farklılıkların bulunduğu bilinen bir realitedir. Sözgelişi, din kavramı, bir Budist ile bir Yahudi'nin zihninde aynı çağrışımı yapmaz. Hatta önemli bazı ortak özelliklere rağmen bir Hıristiyan'la bir Müslüman'ın zihninde de aynı çağrışımı yapmaz. Zira mevcut haliyle Hıristiyanlık *"Sezar'ın hakkı Sezar'a Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya.."*[11]veren, hayatı ikiye bölen, dar, düalist ve seküler bir din iken, İslam, fizik-metafizik evren ve içindeki her şeyi tek bir varlığa bağlayan ve hayatı çepeçevre kuşatan monist, kapsamlı ve komple bir sistemdir.[12] Elbette başlangıçta Yahudilik ve Hıristiyanlık da İslam gibi, tevhidi (monist) bir anlayışa sahip olup, hayatı bir bütün olarak kucaklamakta ve kuşatmaktaydılar.[13] Ancak Hıristiyanlıksüreç içinde bu özelliklerini kaybetti.[14]

Öyleyse nasıl bir süreç yaşandı ki, diğer ilahi dinler gibi hayatı bir bütün olarak kucaklayan ve kuşatan Hıristiyanlık, *"Sezar'ın hakkını Sezar'a Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya..."*[15] veren dar, düalist ve bir seküler yapıya dönüştürülerek, hayattan soyutlandı ve salt bir inanca indirgendi? Batı'da yaşanan süreçten sonra oluşan bu dar din anlayışının genelgeçer hale getirilmesi/ evrenselleştirilmesi için Batılılarca neler yapıldı ve niçin yapıldı? Böyle bir din sosyal ve siyasal hayatta etkin bir rol alabilir/oynayabilir mi? Hangi özelliklere sahip olan bir din, sosyal ve siyasal alanda daha etkin bir rol alabilir/oynayabilir?

---

[1] Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'daki İslam* (İstanbul: Yeni Boyut Yay., 1997), 344-345.
[2] Martin, N.M.; Runzo J., *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, terc. Gamze Varım (İstanbul: Say Yay., 2002), 27-28.
[3] Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 8.
[4] Hayrettin Karaman v. dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara : DİB Yay., 2007), 2: 257.
[5] Maide 5/32.
[6] Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990), 321.; S. Hüseyin Nasr, *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*, terc. Şehabettin Yalçın (İstanbul: İz Yay., 1995), 222-223.
[7] Tin 95/4.
[8] Lokman 31/20; Mülk 67/15; Casiye 45/12-13.
[9] Bakara 2/30;En'âm 6/165; Neml 27/62; Fâtır 35/39.
[10] Karaman v. dğr., *Kur'an Yolu*, 1: 101.
[11] Matta 22/21
[12] Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (Ankara: Selçuk Yay.,1999), 5-6. ; Seyyid Kutup, *İstikbal İslam'ındır*, terc. Mustafa Özel (İstanbul: Özgün Yay., 1996), 25; Nasr, Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi, 15.
[13] Kutup, *İstikbal İslam'ındır*, 29; Nasr, *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*, 16-17.
[14] Kutup, *İstikbal İslam'ındır*, 31-49.
[15] Matta 22/ 21.

Scanned with CamScanner

İncil nüshalarınıngeç yazıya geçirilmesi,[1] Avrupa'da Hıristiyanlığı yayma işinin Hz. İsa'yı görmeyen Pavlus'a kalması ve onun da mektuplarında, inançsal sembollerle felsefi düşünceleri özellikle hulul* düşüncesini birbirine karıştırması ve asıl amacı Hıristiyanlığı bozmak olan Konstantin'in Hıristiyanlığa geçmesi, Hıristiyanlığa art arda darbeler vurmuş ve onu yozlaştırmıştır.[2]

Bu yozlaşmış haliyle Kilise, 11. yüzyıldan itibaren imparator ve krallarla, güç ve yetki konusunda uzun ve sert bir mücadelelere girişmiş,[3] başlangıçta başarılı olmuşsa da,[4] sonunda mücadeleyi kaybetmiştir.[5] Ortaçağda bile kamusal alanın merkezinde yer alan Hıristiyanlık,[6] 15 ve 16.yy.larda Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan ve 17. yy.da Aydınlanma ile devam eden tarihsel süreçte, kamusal alandan uzaklaştırılmış,yalnızca bireyin özel hayatına ve gönül dünyasına hapsedilmiştir.[7] Takip eden süreçte önce felsefe sonra bilim dinden koparılmıştır; daha sonra Batı'da Ortaçağ'da siyasi, iktisadi ve sosyal düşünce ve kurumlar dinden soyutlandı. Sekülarizasyon süreci 19. yy.da bir adım daha atarak dinin himayesindeki teolojiyi de hâkimiyetine aldı.[8] 1960'lara kadar bir şekilde saf din[9] kimliğini korumaya çalışan Kilise, bu tarihlerde modernizm ve sekülerizme teslim oldu.[10] Böylece din kavramı *sui generis* / kendine özgü, içeriği itibariyle hayat ve tabiattan ayrı tüm kültürlerde açıkça gözlemlenen evrensel bir deneyim olarak görüldü ve ona evrensel bir fenomen olarak bakıldı.[11]

İşte bugün, eğitim, sosyoloji, psikoloji, felsefe, dinler tarihi, fenomenoloji, etnoloji vb. tüm bilim dallarının konusu olan din, büyük ölçüde Batı'nın şekillendirdiği ve daha çok "insanın iç dünyasına ait" inancı ifade eden bu dar anlamdaki din (religion)dir. Ayrıca bu din, daha çok materyalizmin karşıtı olarak maneviyat anlamında kullanılan bir dindir.[12] Bu haliyle Hıristiyanlık din anlayışı, az veya çok bütün din anlayışlarına sirayet ettirilmiştir.

Batılılar, kendileri dışındaki her toplumu barbar ve dinlerini de ilkel olarak gördükleri için onları medenileştirmeyi ve dinlerini değiştirmeyi, kendilerine görev addederler. Bu düşüncenin altında yatan gizil amaç ise, toplumları sömürmektir.[13] Neticede hatırı sayılır sayıda toplumun din anlayışını değiştirmeyi ve onları sömürmeyi başardılar. Batılıların dinleri değiştirme hırsları ile onlarla aynı macerayı yaşamadığı halde diğer toplumların, taklit yoluyla kendi din anlayışlarını değiştirme hevesleri, bu yeni anlayışın yerleşmesini ve yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır. En sert direnci İslam dünyası göstermesine rağmen[14] o da kısmen bu girdaba kapılmaktan kurtulamamıştır.

Şimdi Batı anlayışına ve İslam'a göre bazı tanımlar vererek ne demek istediğimizi açıklamaya çalışalım:

Batılılara ve Batılıların etkisinde kalan şahsiyetlere göre din; insanın kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisi; sonsuzu kavramasını sağlayan, akıl ve mantığa tabi olmayan zihnî bir meleke veya yetenek,[15] bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemi, mutlak itaat duygusu,[16] bir grup tarafından paylaşılan ve kişiye kendine bir yön bulmasını sağlayacak bir zemin ve bir tapınma nesnesi sunan düşünceler ve eylemler,[17] en mahrem inançları ve duyguları içeren ve kişinin evrenle ve kendi özüyle ilişkisini tanımlayan bir duygu,[18] İnsanın Tanrıyla, kutsal olanla ilişkisini anlatan, bu ilişkileri belli ilke ve kurallara bağlayan dogmalar bütünü[19]vb. şekillerde tarif edilmiştir.

---

[1] Kutup, *İstikbal İslam'ındır,* 31-32.

*Hulûl, "ilâhî zatın veya sıfatların yaratıklardan birine, bir kısmına yahut tamamına intikal edip onlarla birleşmesi, Allah'ın insan veya başka bir maddî varlık görünümünde ortaya çıkmasıdır. (Kürşat Demirci, "*Hulul*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 18 (Ankara: TDV Yay., 1998), 340.

[2] Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, terc. Salih Şaban (İstanbul: Klasik Yay., 2016), 320; Kutup, *İstikbal İslam'ındır,* 32-36;

[3] Kutup, *İstikbal İslam'ındır,*43.

[4] Kutup, *İstikbal İslam'ındır,* 43; Hulusi Yazıcıoğlu, *Bir Din Politikası Laiklik*, (İstanbul: İFAV Yay., 1993), 87-90.

[5] Kutup, *İstikbal İslam'ındır,* 43.

[6] Nasr, *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*, 293.

[7] Sare Levin Atalay, *"Bir "Batı İcadı" Olarak Din: "Religion" Kavramının Modern Batı'da İnşası"* İnsan ve Toplum, 6 (2), (2016): 32, Erişim 15 Ekim 2018, https://insanvetoplum.org/content/6-sayilar/12-6-2/2-m0130/2.sare.levin.atalay.pdf; Nasr, *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*,188.

[8]Nasr, *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*, 198.

[9] Dış dünyayı düzenleme amacı gütmeyen ve yalnız inancı içeren din anlayışı (İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 253-254).

[10] Nasr, *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*,194.

[11] Atalay, *"Bir "Batı İcadı" Olarak Din,* 28.

[12] Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 13.

[13] Kadir Albayrak, "Diğer Semavi Dinlerde Şiddet", *Şiddet Karşısında İslam* içinde (Ed.) Bünyamin Erul(Ankara: DİB Yayınları2015), 56.

[14] Lean, *İslamofobi Endüstrisi*, 34.

[15] Osman Cilacı, *Dinler Tarihi* (Ankara: DİB Yay., 2002), 18;Tümer, Günay; Küçük, *Dinler Tarihi*, 6.

[16] Tümer; Küçük, *Dinler Tarihi*, 6; Kürşat Demirci, "Din", *İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*,c.1 (İstanbul: İFAV Yayınları, 2006), 409; Cilacı, *Dinler Tarihi*, 18.

[17] ErichFromm, *Psikanaliz ve Din*, terc. Elif Erten (İstanbul: SAY Yay., 2015), 31.

[18] Doğan Cüceloğlu, *İletişim Donanımları* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016), 48.

[19] Özcan Köknel, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz* (İstanbul: Altın Kitaplar, 2001), 29.

Scanned with CamScanner

Yukarıda Batılı düşünürlerce ve aynı kültürün etkisinde kalan bazı yerli düşünürlerce yapılan tanımlarda din; kutsal kavramı, inanç, zihni meleke, mutlak itaat, duygu, tapınma dogma vb. hususlara ağırlık verilerek açıklanmaktadır.[1] İlahi vahiy konusu ise neredeyse hiç dikkate alınmamaktadır.[2] Oysa bu şekilde dinin bir yönüne ağırlık verilerek ve dine yalnız bir açıdan bakılarak yapılan tarifler, herkesin üzerinde anlaştığı ve uzlaştığı tarifler değildir.[3] Kaldı ki, bu tarifler kapsayıcı da değildir. Bu sebeple söz konusu tarifler, orijinal dinlere ve İslam'a göre dinin tanımını karşılamaktan oldukça uzaktır.Bazılarına göre ancak böyle bir din, diğer sosyal ilgi türleriyle karıştırılmaksızın, Allah'a teslim oluşun asli tesiriyle ilgilenmeyi yansıtabilir.[4] Bu yorum, Batı kültürü için geçerli olsa bile, İslam için geçerli olamaz.Böyle kişiyle Tanrı arasındaki bir gönül ilişkisinden ibaret olangüdük bir dinin birçok konuda olduğu gibi, savaşların azaltılmasında ve önlenmesinde de aktif bir rol oynayabileceği ve insanları kalıcı barışaulaştırabileceği ihtimali oldukça düşüktür. Nitekim Türk dünyasının en önemli fikir ve aksiyon adamlarından biri olan İsmail Bey Gaspıralı da, bu sebeple Hıristiyanlığa dayalı Avrupa medeniyetinin, yeryüzündeki zulmü ortadan kaldırmasının mümkün olmadığını/olamayacağını savunarak sorunların ancak hakkaniyete dayalı İslam dini ile çözülebileceğini söyler.[5] Öyleyse İslam'a göre din nedir?

İslam'a göre din, gerçekçi, tutarlı, objektif, hayata egemen ve anlaşılır olup vahiyle varlığı, hayatla tabiatı birleştiren tevhidi (monist) bir sistemdir.[6] Bu anlayışla din şöyle tarif edilebilir:

Din, kişinin kişiyle, kişinin Allah'la ve kişinin diğer (tüm) varlıklarla ilişkilerini düzenleyen ve yönlendiren kurallar bütünüdür.[7]Bu tanıma "kişinin kendisiyle" ifadesi ilave edilerek tanımın kapsamı genişletilebilir: Din, kişinin kendisiyle, kişinin kişiyle, kişinin Allah'la ve kişinin diğer (tüm) varlıklarla ilişkilerini düzenleyen ve yönlendiren kurallar bütünüdür.

Din kelimesinin Kur'an'da geçen sözlük anlamlarından biri de " kanun" dur.[8] Bu kanun, sadece inancın, ibadetin ve ahlakın değil, Allah tarafından yaratılmış evren ve içindeki her şeyin ve her alanın kanunudur.[9] Buna göre din; evren, onun yaratıcısı ile ilişkisini, insanın bu evrendeki yeri ve varlık gayesi hakkında kapsamlı bir açıklamadır.[10] Zira İslam, bir inanç olmakla birlikte aynı zamanda o, bir felsefe, ahlak, düzen, tarz, atmosfer tek kelimeylehayatın tamamını kuşatan bir sistemdir.[11] Hiçbir şey, bu sistemin dışında kalamaz / bırakılamaz.[12]

Yine İslam'a göre din, varlığın yapısını açıklayan, inançsal düşünceyi kapsayan, insanın varoluş amacını haber veren ve varlık evreninde insanın yerini belirleyen bir sistemdir. İslam'a göre bu sistem, inançsal düşünceden doğan, ona dayanan ve onu insan hayatında örnek edinilmesi gereken bir biçime sokan pratik/gerçekçi düzen ve düzenlemeleri içeren; ahlaki sistem ve bunun doğduğu kaynak, dayandığı temeller, bundan ortaya çıkan gücü, siyasi düzen ve bu düzenin biçimi ve özelliklerini, sosyal düzen ve bunun dayanaklarını, ekonomik düzen ve bunun felsefesi ve örgütlerini, uluslararası düzen ilişkileri ve bağlantılarını kapsayan (topyekûn) bir sistemdir.[13] Bu bilgiler ışığında/kapsamında denilebilir ki din, inancı/imanı içine aldığı halde, inanç/iman din kavramını içine almaz.[14]

---

[1] Günay Tümer, "Din", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi,* c.9 (Ankara: TDV Yay.,,1994), 315.

[2] Abdullah Özbek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmeni Yetiştirme Problemi, *Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim-Öğretiminin Problemleri* içinde (Kayseri: İlahiyat Fakültesi Araştırma Vakfı 1998), 290.

[3] Tümer; Küçük, *Dinler Tarihi*, 7.

[4] M.G.S., Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, terc. İhsan Durdu (İstanbul: İz Yay., 1995), 1: 5.

[5] Yavuz Akpınar, "Kırımda Modern Edebiyat", *Çağdaş Türk Edebiyatları içinde*, ed. Yavuz Akpınar (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay., No: 2720, 2012), 6:151-152.

[6] Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi* (Kayseri: Kimlik Yay.,, 2017), 32-33; 36- 37, 40.

[7] Demirci, "Din", 407.

[8] Demirci, "Din", 408; İsmail Karagöz v. dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü,* haz. İsmail Karagöz (Ankara: DİB Yay., 2015), 122.; Tümer, Küçük, *Dinler Tarihi*,3.; Yusuf 12/76.

[9] Geniş bilgi için bk. Bakara 2/29, 107, 116, 117,164, 255, 284; Ali İmran 3/5,29, 83, 109, 129, 180, 189, 191; Nisa 4/126, 131-132, 170-171; Maide 5/17-18, 40, 97, 120; Enam 6/1, 3, 6, 12, 14, 73, 75, 101; A'raf 7/54, 158, 185; Tevbe 9/36, 116; Yunus 10/3, 6, 18, 31, 55, 61, 66, 68; Hud 11/7, 101, 107, 123; R'ad 13/2,15-16; İbrahim 14/2, 10, 19, 32, 38; Hicr 15/16, 85; Nahl 16/3, 49, 52, 77; İsra17/44, 55, 99; Kehf 18/26, 45, 51; Meryem 19/65,93; Taha 20/4, 6, 53; Enbiya 21/4, 19, 30; Hac 22/18, 36, 70; Nur 24/35,41-42,64; Furkan, 25/2,6,59; Şuara 26/24; Neml, 27/25,60,65,75; Ankebut 29/44, 52, 61, 63; Rum 30/ 8, 22, 26-27, 48; Lokman 31/20, 25-26; Secde 32/4; Ahzab 33/72; Sebe 34/1, 2, 3, 22, 24; Fatır 35/41, 44; Yasin 36/28, 81; Saffat 37/5; Sa'd 38/10; Zümer 39/5, 21, 38, 46, 63, 67; Mü'min 40/57, 64; Fussilet 41/12; Şura, 42/4-5,12,29,49,53; Zuhruf 43/9, 84, 85; Duhan 44/7, 38; Casiye 45/3,13,22,37; Ahkaf 46/4, 33; Fetih 48/4, 7, 14; Kaf 50/9, 38; Tur 52/36;Necm 53/31; Rahman 55/7, 29, 33; Hadid 57/1-2, 4, 10, 21;Mücadele 58/7; Haşr 59/1; Saff 61/1; Cuma 62/1; Münafikun 63/7; Teğabun 64/1, 3-4; Nebe 78/37; Naziat 79/27; Buruc 85/9;

[10] Kutup, *İstikbal İslam'ındır,* 20.

[11] Aliya İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu ve İslami Yeniden Doğuş Sorunları*, Çev: Rahman Adamî (İstanbul :Fide Yay., 2007), 155, 173, 177; Aydın, *Din Felsefesi*, 5.

[12] Aydın, *Din Bilimi ve Eğitimi*, 32- 33, 36,37, 38, 39, 40; Kutup, *İstikbal İslam'ındır,* 7; Aydın, *Din Felsefesi* 3-4; Hayati Hökelekli, "İslam'ı Bilmek" *İslam'a Giriş içinde*, (ed.) Hayati Hökelekli (Ankara: DİB Yay., 2007), 213-214; Mehmet Emin Ay, *Yüksek Öğretimde Rehberlik, İlahiyat Fakülteleri Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: Düşünce Yay., 2005), 65.

[13] Al-î İmran3/83; Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, 1:5,8; Kutup, *İstikbal İslam'ındır,* 7.

[14] Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985), 137.; Martin; Runzo, *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, 28.

Scanned with CamScanner

İslam'a göre din, dünyevi cenneti kazanmayı başka sistemlere bırakıp sadece uhrevi cenneti kazandırmayı amaçlayan bir yol değildir.[1] Böyle bir uzlet, İslam dininin doğasında olmadığı gibi, ilahi hiçbir dinin doğasında bulunmaz.

Yukarıdaki tanım ve bilgilerden yola çıkarak İslam dininin şu üç özelliğe sahip olduğu söylenebilir: Kapsayıcılık, gerçeklik ve egemenlik.[2]

İşte ancak böyle kapsamlı ve monist bir din, savaşların önlenmesinde ve kalıcı barışın sağlanmasında aktif bir şekilde rol alabilir / oynayabilir. Şimdi şiddetin panzehiri olan tevhidi (monist) dinleri ortaya koyalım.

B-SAVAŞIN PANZEHİRİ OLARAK TEVHİDİ DİNLER

Savaş, şiddetin zirvesini oluşturan uluslararası bir ilişki türüdür. O, adeta insanlığızehirlemektedir.Bütün iyi niyet, dilek, temenni ve çabalara rağmen onun panzehirine ulaşılamamakta ve önüne geçilememektedir. Kanaatimizce savaş denilen zehrin en önemli panzehiri, orijinalliğini muhafaza eden tevhidi dindir/dini inançtır. Bu sebeple, diğer tüm faktörlerle birlikte dini inançtanda yararlanılması insanın elini güçlendirecektir. Zira dini inanç, insanlar arasında en etkili otoritelerden biri, hatta en etkilisidir.

1- Yedi Kanun ve Hz. Nuh

Allah, Hz. Nuh'a, daha önce ilk altısı Hz. Âdem'e verilen "yedi emir" göndermiştir: Bu emirlerden biri de, "kan dökmemek"tir.[3]

2- Haniflik ve Hz. İbrahim

İslam'a göre İbrahim, ne bir Yahudi ne de bir Hıristiyan'dır. O, tevhit inancına bağlı tam bir Müslüman'dır.[4] Hz. Nuh'un milletindendir.[5] Hz. Nuh'a ne vahyedilmiş ve emredilmişse ona da o,vahyedilmiş ve emredilmiştir.[6] Yine O'na suhuf (sahifeler) verilmiştir.[7] O, mutekitlerin atası[8] ve Allah'ın dostudur.[9] Mekke şehrinin güvenli bir şehir olması için dua etmiştir. O, Kâbe'nin inşasına başlarken burada oluşacak şehri düşünerek Allah'tan bu şehri, zorbaların saldırılarına karşı güvenlikli bir şehir kılmasını, orada ikamet edecek insanları de her türlü düşman saldırısından veya doğal âfetlerden korumasını niyaz etmiştir.[10]

Hz. İbrahim'in devrin hükümdarı* ile olan sert mücadelesi (savaşı)ise şahsa değil zulme karşı yapılan bir mücadeledir.[11] Zira İslam'a göre sert mücadele (savaş) ancak savunma amaçlı[12] ve zulme karşı [13] yapılabilir.

3-Yahudilik ve Hz. Musa

Hz Musa kardeşi Harun ile birlikte Firavun'a karşı barış mücadelesi vermiş, Nemrut çok saldırgan olmasına rağmen ona yumuşak davranılması emredilmiştir.[14] Hz. Musa, kavmini Firavun'un ve Mısır'ın kıygısından kurtarınca ve onları çöle yerleştirince, Allah, ona Tevrat'ı ve "On Emri" verdi.

Bu emirlerden birisi de " **öldürmeyeceksin**" emridir.[15] Yahudiler, haksız yere cana kıymamaları ve şiddete başvurmamaları konusunda çok çarpıcı bir benzetme ile uyarılmıştır.[16]

Ayrıca Tevrat'taki şu emirler de orijinal Yahudiliğin savaş taraftarı olmadığını açıkça göstermektedir: "*Kardeşine yüreğinde nefret beslemeyeceksin. Komşun günah işlerse onu uyaracaksın. Yoksa sen de günah işlemiş olursun. Öç almayacaksın. Halkından birine kin beslemeyeceksin. Komşunu kendin gibi seveceksin...*"[17] "*Yabancıya haksızlık ve baskı yapmayacaksınız...*"[18]"*Yabancıya baskı yapmayacaksınız. Yabancılığın ne olduğunu bilirsiniz*"[19] "*Ülkenizde sizinle birlikte yaşayan bir yabancıya kötü davranmayın. Ona sizden biriymiş gibi davranacak ve onu*

---

[1] Kasas 28/77.
[2] Kutup, *İstikbal İslam'ındır*, 19.
[3] Baki Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler* (İstanbul: Pınar Yay., 2015), 24-25.
[4] Âl-i İmran 3/67.
[5] Sâffât 37/83.
[6] Şûra 42/13.
[7] Necm 53/36-37; A'lâ, 87/19.
[8] Hac 22/78.
[9] Nisa 4/125.
[10] Bakara 2/126; İbrahim 14/35; Karaman v. dğr., *Kur'an Yolu*,4:120.
* Genel kanaat, bu hükümdarın Nemrut olduğu yönündedir. (Geniş bilgi için bkz. Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 2: 408-409).
[11] Bakara, 2/258; Cengiz Batuk, "Nemrud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.32 (Ankara: TDV Yay.,2006), 555.
[12] Bakara 2/90.
[13] Mümtehine 60/8-9; Hacc 22/39.
[14] Taha 20/44.
[15] Çıkış 20/1-17; Tensiye 5/6-21.
[16] **Sanhedrin 4/5**; Mâide 5/32
[17] Levililer 19/17-18.
[18] Çıkış 22/21.
[19] Çıkış 23/9.

Scanned with CamScanner

kendiniz kadar seveceksiniz.[1] *"....Tanrınız Rab, tanrıların Tanrısı, rablerin Rabbidir. O kimseyi kayırmayan, rüşvet almayan, ulu, güçlü, heybetli Tanrı'dır. Öksüzlerin, dul kadınların hakkını gözetir. Yabancıları sever, onlara yiyecek, giyecek sağlar. Siz de yabancıları seveceksiniz."*[2]

İşaya'da ise adalet ve barış sağlandığında oluşacak tablo şöyle tasvir edilir: "*Kurtla kuzu bir arada yaşayacak, parsla oğlak birlikte yatacak, buzağı, genç aslan ve besili sığır yan yana duracak, onları küçük bir çocuk güdecek, kurtla kuzu birlikte otlayacak, aslan sığır gibi saman yiyecek ve yılan da toprak yiyecektir,*[3] insanlar kılıçlarını çekiçle dövüp saban demiri, *mızraklarını bağcı bıçağı yapacaklar. Ulus, ulusa kılıç çekmeyecek ve savaş eğitimi yapmayacaklar.*[4]

4-Hıristiyanlık ve Hz. İsa

Hz. İsa da önceki peygamberlerin yolunu takip etmiştir. Zira o da hak hareketinin halkalarından biridir.

"Atalarımıza, insan öldürmeyeceksin. Öldüren yargılanacak' dendiğini duydunuz. ..."[5]*"Göze göz, dişe diş dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin. Size karşı davacı olup mintanınızı almak isteyene abanızı da verin..."*[6]

Etik ilkeler içerdiğinden Hıristiyanlık ve insanlık için çok önemli olan **"Dağdaki Vaaz"** da insanlar, yumuşak huylu, merhametli olmaya ve barışı sağlamaya çağrılır.[7]

5-İslamiyet ve Hz. Muhammed

İslam kelime olarak, selamette olmak, barış, sukün, emniyet, teslimiyet, samimiyet ve bağlılık gibi anlamlara gelir.[8]

Allah'ın güzel isimlerinden biri de, barış anlamına gelen "selâm"dır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: "*O, öyle bir Allah'tır ki, ...barış ve güven verendir*"[9] Hz. Muhammed (s.a.v) de selam vermeyi, yani barış dilek ve temennisinde bulunmayı Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkı olduğunu[10] vurgulayarak, *selamın(barış) yayılmasını emretmiştir*"[11] Buna istinaden Müslümanlar, birbirleriyle her karşılaştıklarında ve ayrıldıklarında selam verirler. Yani barış için dilek ve temennide bulunurlar. İslam dininin barış dilek ve temennisi yalnız barış dileğinde bulunanlara yönelik değildir. Aynı zamanda kendilerine sataşanlara da yöneliktir.[12] Müslümanlar namazda sağa ve sola selam vererek barış dileklerini sadece insanlara değil, bütün varlıklara iletirler. Başta kendileriyle olmak üzere herkesle ve her şeyle barışık olduklarını / olmak istediklerini gösterirler. Ahirette Allah insana barış parolasıyla rağbette bulunacaktır.[13] Nitekim Allah cenneti barış yurdu olarak nitelendirmekte,[14] insanların oraya barış içinde gireceklerini müjdelenmekte[15] ve insanların barışla karşılanacağı bildirilmektedir.[16] Allah'ın rızasını arayanın, aydınlığa kavuşturulacağı ve barış yollarına iletileceği,[17] aksini yapanın, yani barış yerine savaşı tercih edenin şeytanın yoluna gireceği ve şeytanın da insanın apaçık düşmanı olduğu haber verilmektedir.[18] İnsanın Allah ile ilişkisi barış üzerinedir.[19]

Yine Kur'an'da geçen 114 surenin 113'ü besmele ile başlar ki, besmelede geçen sıfatlar "Rahman" ve "Rahim"dır. Bu sıfatlar, İslam'ın barışa dönük bir din olduğuna dair önemli bir işarettir. Hayat ve oluş rahmet eseridir ve sürekli bir rahmet sergiler.[20] Allah'ın varlık üzerindeki hâkimiyeti bir rahmet hâkimiyetidir.[21] Allah'ın hâkim, kuşatıcı ve değişmez sıfatı, rahmettir.[22] Kur'an, en seçkin ahlak güzellikleriyle donanmalarını istediği insanları "Rahman'ın Kulları" olarak nitelendirir.[23]

---

[1] Levililer 19/33-34.
[2] Tesniye 10/17-19.
[3] İşaya 11/ 6-7; 2/2-4; 65/25.
[4] Mika 4/3.
[5] Matta 5/21-24 .
[6] Matta 5/38-40.
[7] Matta 5/1-10; Luka 6/20-23.
[8] Süleyman Hayri Bolay, *Kur'an'da İman* (Ankara: TDV Yay., 2000), 10.
[9] Haşr 65/23.
[10] Buhârî, "Cenâiz", 2/70.
[11] Müslim, "İman", 93-94.
[12] Furkan 25/63; Kasas 28/55; Zuhrûf 43/88-89.
[13] Ahzâb 33/44.
[14] Yunus 10/ 25; En'âm, 6/127.
[15] Hicr 15/45, 46; Kâf 50/34.
[16] Zümer 39/73; Nahl 16/32.
[17] Maide 5/16.
[18] Bakara 2/208.
[19] Yâsîn 36/58; Saffât 37/79, 109; 119-120, 129-130.
[20] Rum 50; Şura 28; Neml 63; Kasas 73.
[21] Taha 5; Furkan 59.
[22] Enam 54; Araf 156.
[23] Furkan 63-66.

Scanned with CamScanner

Görüldüğü üzere İslam, barışın en iyi çözüm olduğunu söylemekte[1] ve savaş denilen yakıcı yangını söndürmeye çalışmaktadır. Daha doğrusu savaşın önüne daha baştan set çekmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) de "*düşmanlarınızla karşılaşmayı temenni etmeyiniz...*"[2], buyurmaktadır. Ancak İslam'ın barışı esas alması savaşı tamamen devre dışı bıraktığı anlamına gelmez.[3] Zira şiddet, insanın fıtratında vardır. Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten çıkarılırken "birbirinin düşmanı olma"[4] şeklinde takdim edilmesi"*eğer Allah insanların bir kısmıyla diğerlerini savuşturmasaydı dünyanın düzeni bozulurdu...*"[5] ayeti, insanın tabiatında şiddetin bulunduğunu[6] ve zorunlu durumlarda savaşın gerekli olabileceğini göstermektedir. Şiddetin insanın formatında mevcut olduğuna dair ilk örnek **Hz. Âdem'in** çocukları arasında meydana gelen şiddettir ki[7] savaş da bu olgunun/olayın uluslararası versiyonudur. Onun içinİslam, yeri ve zamanı geldiğinde düşmanın gücünü kıracak hazırlıklar yapılmasını emretmektedir.[8] İslâm'a göre savaşa hazırlanmaktan amaç, dinleri başka da olsa fiilen savaşarak insanları öldürmek olmayıp onların maddî ve manevi olarak kendilerine ve başkalarına zarar vermelerini engellemektir.[9] Bunun için zulme uğranıldığında başarılı olmak için ciddi bir dayanışma içine girilmesi ve mücadele edilmesi gerekir.[10] Müslüman'ın mücadele etmesi ve savaşması için bu zulmün kendisine yapılması şart değildir. Müslüman, dünyanın herhangi bir yerinde zulme uğrayanları kurtarmak için de savaşabilir, hatta savaşmalıdır.[11]

Hedef ve mahiyet bakımından diğer savaş tanımlamalarından çok farklı olması sebebiyle İslam literatüründe savaş kavramı yerine daha kapsamlı ve farklı bir anlama sahip olan "cihat" kelimesi de kullanılmış ve bunu istilâ, sömürü, baskı ve zulüm gibi olumsuz amaçlarından ayırmak için "Allah yolunda ve uğrunda" nitelemesiyle birlikte ifade edilmiştir.[12] Öyleyse "cihat" nedir?

Bilinenin aksine İslam literatüründe cihat terimi, savaşın eşdeğeri olarak görülmez. Cihat kelime olarak; bütün (topyekûn) güç,[13]fedakârlık yapmak,[14] zorlamak,[15] Kur'an-ı Anlatmak[16] ve savaşmak[17] anlamlarına gelen bir kavramdır. Cihadı, silahlı mücadeleden ibaret görmek doğru değildir. İslam, savaş için daha çok harp[18] ve kıtâl[19] kavramlarını kullanır.[20] Terim olarak cihat ise, bir kişi ya da toplumun, yüksek bir amaca ulaşmak için maddi ve manevi bütün gücünü, iyi niyetle Allah yolunda kullanması demektir.[21] Yine İslam'a göre cihat, özelde Müslümanların genelde tüm insanların haklarını koruma, üzerlerindeki baskıyı kaldırma ve insanları özgürlüğüne kavuşturma konusundaki gösterilen her türlü çalışma ve çabanın adıdır.[22]

İslam'a göre savaşnihai ve istisnai çare olup, İslâm ülkesinin, Müslümanların güvenliğini tehdit eden ve Allah'ın bütün insanlığın mutluluğunusağlamak üzere gönderdiği son dinin insanlara ulaşmasını engelleyen güçlere karşı verilen her türlü çaba ve çalışmadır.[23] Savaş, ganimet elde etmek, kahramanlık gösterisi yapmak, duyguları tatmin etmekveya şöhrete ulaşmakiçin yapılamaz.[24] Savaş, yayılmacılık güdüsüyle çıkar sağlama ve sömürme amacıyla da yapılamaz.[25] Kısacasıdaha önce de ifade edildiği üzere İslam'a göre savaş, savunma amaçlı[26] ve zulmü engellemek[27] için yapılabilir. Başka hiçbir şey için yapılamaz.[28]

---

[1] Nisa 4/128.
[2] Buhari, Cihad, 22.
[3] Bakara 2/ 251; Hac 22/40.
[4] Bakara 2/36; Araf 7/24.
[5] Bakara 2/251
[6] Ahmet Yaman, "Müslüman'ın Bilincindeki Savaş-Cihat Algısı ve Savaş Hukuku", *Şiddet Karşısında İslam* içinde, (ed.) Bünyamin Erul (Ankara: DİB Yay.,2015),295.
[7] Bakara 2/36; Mâide 5/27-31; A'râf 7/24; Buhârî, "Cenâiz", 33.
[8] Enfal 8/60.
[9] Mustafa Çağrıcı, "Cihad", *Cihat, İnanç ve İbadet Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, c.1, (Ed.), İbrahim Kafi Dönmez (İstanbul:İFAV Yay., 2006), 327; Karaman v.dğr.*Kur'an Yolu*, 2: 702-703.
[10] Şura 42/39.
[11] Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, 343-344.
[12] Yaman, "Müslümanın Bilincindeki Savaş-Cihat Algısı ve Savaş Hukuku", 292.
[13] Maide 5/33; Enam 6/109; Tevbe 9/79; Nahl 16/38; Nur 24/53; Fatır 35/42.
[14] Nahl 16/110; Hac 22/78; Ankebut 29/6, 24, 29, 69.
[15] Ankebut 29/8.
[16] Furkan 25/52.
[17] Tevbe 9/5, 16, 19-20, 24, 41, 44,73, 81, 86, 88; Tahrim 66/9; Bakara 2/190-193, 218; Ali İmran 3/142; Enfal 8/72, 74-75; Hucurat 49/15; Maide 5/35,54; Saff 61/11; Nisa 4/89-91,95, Muhammed 47/31; Mümtehine 60/1, 8-9; Hac 22/39.
[18] Mâide 5/64; Enfâl 8/57; Muhammed 47/4.
[19] Bakara 2/190-191, 193; Nisâ 4/74-76; Tevbe 9/12-13.
[20] Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü* (İstanbul: Düşün Yay., 2017), 216-218.
[21] Mustafa Çağrıcı, "Cihad", 326.
[22] Çağrıcı, "Cihad", 330.
[23] Ahmet Yaman, "Müslümanın Bilincindeki Savaş-Cihat Algısı ve Savaş Hukuku", 292.
[24] Çağrıcı, "Cihad", 327.; Ahmet Yaman, "Savaş", Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, c.36 (TDV Yay., 2009), 190.
[25] Bakara 2/193, 251; Enfal 8/39; Hac 22/40; Buhari, Cihad, 15; Müslim, İmara, 149; Müsned, 4/402.
[26] Bakara 2/90.
[27] Mümtehine 60/8-9; Hacc 22/39; Öztürk, *Kur'andaki İslam*, 343-344.
[28] Enfâl 8/39, 47, 56-57, 61; Kasas 28/77, 83; Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, terc. Cemal Aydın, (Ankara :Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2014), 276; Ebu'l A'la Mevdudi,*Cihat,* terc. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Şafak Yay., 1992), 53-82.

Scanned with CamScanner

Ayrıca İslam sınırlı, istisnai ve son çare olarak savaşı, zulmü kaldırmak[1] ve fesadı önlemek[2] için savaşa izin verirken bunu belli kurallara bağlamıştır. Bu yaklaşım, günümüz dünyasındaki " adil savaş"* olgusuyla benzerlik göstermektedir.[3] İslam hem savaş başlatırken hem yürütülürken bazı kurallara uyulmasını ister. Bu kuralların amacı, düşmana karşı savaşta da olsa haddi aşmamak, başka bir deyişle orantısız güç kullanmamak[4] ve adaletten ayrılmamaktır.[5] Nihayetinde insanın saygınlığına ve hayatına zarar vermemektir.

Buna rağmen bazı Batılı yazarlar, İslam'ın savaş anlayışını hep çarpıtagelmişlerdir. Söz konusu yazarlar, İslâm'ın savaş anlayışını haksızlığı gidermek ve adaleti sağlamak şeklindeki temel amaç ve anlamından soyutlayarak dârülislâmın dârülharp aleyhine sürekli genişlemesini sağlayan, bütün dünya Müslüman oluncaya ve İslâm hâkimiyetine boyun eğinceye kadar devam etmesini öngören bir "kutsal savaş" diye takdim etmişlerdir.[6] Oysa bunun İslam düşünce yapısıyla ve tarihiyle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Zira böyle bir hareket, zorbalık ve bozgunculuk yapmak olur ki, her ikisinin de İslam'da yeri yoktur.[7]

Özetlemek gerekirse Cemil Meriç'in de isabetle belirttiği gibi bütün dinlerin emri "**Öldürmeyeceksin**"dir.[8]

Öyleyse neden yeryüzünde oranı düşük de olsa din/dini inanç adına savaşlar cereyan etmekte, savaşlara engel olunamamakta ve kalıcı barış sağlanamamaktadır?

Bunun birçok sebebi vardır ama kanaatimizce sebepler, dini/dini inanç değil, insan kaynaklıdır. İnsanın savaşların yaşanmasında rol almasını/oynamasını iki şekilde ele alabiliriz: Birincisi, insanın dine bakışındaki çarpıklıklar. İkincisi ise insanın kendisine bakışındaki çarpıklıklar.

C-SAVAŞLARIN KAYNAĞI OLARAK İNSAN FAKTÖRÜ

1- İnsanın İlahi Kitapları Mana ve Metin Olarak Tahrif Etmesi

Leibniz'in belirttiği gibi Allah, mutlak iyidir ve O'nun bu evreni yaratırken, bir sürü "olabilir dünyalar" arasında mevcut olanı seçip gerçekleştirmesi, onun en iyisi olmasından kaynaklanmaktadır.[9] Böyle mutlak iyi olan ve "olabilir dünyalar" arasında seçim yaparken en iyiyi esas alan bir "Varlık"ın göndereceği sistemin ve kitapların zulüm içermesi, dolayısıyla gayrimeşru savaşı emretmesi düşünülemez.[10] Nitekim **Tevrat** ve **İncil**'in kalıcı barışı esas alan ve savunan mesajlar içerdiğini bir önceki başlıkta ortaya koymuştuk. Ancak hem Tevrat'ın[11] hem de İncil'in[12] savaş içerenayetleri barındırdığı dagörülmektedir. Acaba bu çelişkinin sebebi nedir?

Kur'an'a göre bu çelişkinin sebebi, Yahudi ve Hıristiyanların çıkar sağlamak ve insanları Allah ile aldatmak için[13] kitaplarını kasıtlı olarak hem mana[14] hem de metin tahrif ve tahrip etmeleridir.[15]

Kitabı, metin olarak bütün orijinalliği ve berraklığıyla ortada durmasına, şiddet ve savaş karşısında net bir tavır takınmasına ve savaşı bir realite olarak kabul etse bile, ona istisnai ve zorunlu durumlarda izin vermesine rağmen İslam dini de savaş dini olarak yaftalanmak istenmektedir. Batı'da hep var olan ama özellikle 11 Eylül olayları ile birlikte tırmanışa geçen **kültüralist** bir yaklaşımla, İslam ile şiddet, İslam ile terör ve İslam ile savaş, yan yana konulmakta ve özdeşleştirilmeye çalışılmaktadır. "Suçu ispatlanana kadar herkes suçsuzdur" evrensel hukuk ilkesi, Müslümanlar söz konusu olunca, "masum oldukları ispatlanana kadar her Müslüman suçludur" şeklinde tezahür etmektedir.[16] Kanaatimizce, Batılılara ait bu anlayışının temelinde üç farklı olgu bulunmaktadır: "Bu olgulardan birincisi **İslam kaygısı**dır. Bu kaygının esas sebebi, **küreselleşen dünyada** yaşanan endişe, güvensizlik, ekonomik kaygılar ve yabancılaşma gibi hususlardır. Belki de en önemli sebep, İslam'ı tanımamaktır. İslam, daha

---

[1] Mümtehine 60/8-9; Hacc 22/39; Öztürk, *Kur'andaki İslam*, 343-344.
[2] Bakara 2/193; Enfal 8/39.
*"Adil savaş", belli bir topluluğa insan hak ve hürriyetlerini çiğneyerek zalimce davrananlara açılan ve insani ilkelere bağlı kalınarak yürütülen savaştır.
[3] Yaman, " Müslüman'ın Bilincindeki Savaş-Cihat Algısı ve Savaş Hukuku", 305-306.
[4] Bakara 2/290; Maide 5/2.
[5] Maide 5/8.
[6] Yaman, "Müslümanın Bilincindeki Savaş-Cihat Algısı ve Savaş Hukuku", 297, 299; Hamidullah, *İslam'a Giriş* 277; Kemal Ataman, "İslam, Şiddet ve Terör, *"İslam'a Giriş"* içinde (Ankara: DİB Yay., 2007), 428.; Ahmet Özel, "Dârülharp",*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.8 (Ankara TDV Yay., 1993), 536.
[7] Bakara 2/256; Kasas 28/77.
[8] Cemil, Meriç, Bu Ülke, haz: Mahmut Ali Meriç (İstanbul,:İletişim Yay., 2018), 208.
[9] Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 322.
[10] Âl-i İmrân 3/182; Enfâl 8/51; Hac 22/10.
[11] Süleyman Meselleri 1/7; Mezmurlar 111/5,11; Tekvin 4/15; Tesniye 20/10-18; Çıkış 19/22; Yeşu 6/20-21; Tesniye 3/22; Mezmurlar 78/31-34; Sayılar 16/1-50; Çıkış 17/16; Sayılar 21/14; 1.Samuel 17/47; 1. Samuel 18/17; Tekvin 6/5-7; Hoşea 4/1-5; Tesniye 7/2-5,16; Mika 6/11-13; Çıkış 31/15; Tesniye 31/3-15; Çıkış 32/25-29; Yeşu 11/21-22; Yeşu 6/21; Yeşu 8/24-28; 11/11-15; 1. Krallar 18/40; 18. ve 19. Baplar 1. Samuel 15/1-3; 27/9; 18/7; Yeşu 10/8;10/11.
[12] Luka 12/19-20; İbraniler 9/22; Vahiy 2/27-28;14/15-20; 19/20-21.
[13] Bakara 2/79; Nahl 16/116.
[14] Bakara 2/75; Nisâ 4/46; Mâide 5/13, 41.
[15] Bakara 2/59; A'râf 7/162.
[16] Lean, *İslamofobi Endüstrisi*, 20.

Scanned with CamScanner

çok belirli kaygıların yansıma alanı olarak kullanılmaktadır. Bu yansımanın neden İslam üzerinden yapıldığı ise ayrı bir tartışma konusudur ve diğer birçok olgu ile ilgilidir.[1] İkincisi, **İslam karşıtlığı**dır. Buradaki karşıtlık çoğu kez bir üstünlük iddiasıyla ilgilidir. Karşıdaki hor ve geri görülmektedir. Aslında dünyayı gelişmiş, az gelişmiş ülkeler gibi kategorilere ayıran bir zihniyet, kendi üstünlüğünü zaten veri olarak ortaya koyma peşindedir. Üçüncüsü ise, **İslam korkusuüretimi**dir. İslam karşıtı yaptırımların elbette kendi içinde bir meşruiyeti bulunmamaktadır. Oysa etkili olmak ve halkı ikna etmek için İslam karşıtlığının meşruiyete ihtiyacı vardır. Bu ise, halk nezdindeki İslam kaygısı üzerinden yapılmaktadır. İslam Peygamberine yönelik hakaret, tahkir ve tezyifler, İslam ve Müslümanlar hakkında yürütülen çirkin karalama kampanyaları, ırkçı söylemlerdeki artışlar, halk nezdindeki korku ve kaygıyı nefret suçuna, şiddet ve düşmanlığa dönüştürmeye başlamıştır."[2]

"Kaygıyı soyut ve vehme dayalı, korkuyu ise somut bir olgu karşısındaki endişeli, çekingen tutumumuz olarak tanımlarsak medya üzerinden İslam ve Müslümanlar hakkında üretilen söylemlerin amacının, bir yönüyle halk nezdindeki kaygıları körüklemek ve somut bir korkuya dönüştürmek; diğer yönüyle ise İslam karşıtı eylemlere meşruiyet zemini sağlamak olduğu görülecektir.Bu arada İslam'ı yanlış anlayıp yanlış yorumlayan kimi anlayış sahipleri de bilerek ya da bilmeyerek İslam karşıtı söylemlere bol malzeme sunmaktadır. Bütün bunlar ise İslam karşıtı eylemlere sözde bir meşruiyet zemini oluşturmaktadır."[3]

"Son yıllarda İslam dünyasında meydana gelen şiddet olayları ve savaşlar, bizatihi İslam'dan kaynaklanmamaktadır. Gerek çağımızdaki pozitivist eğitim anlayışı gerekse modern zamanlarda gelişen kimi ideolojilerden etkilenme hâli; sömürgeler, istilâlalar, işgaller ve istibdatların gölgesinde şekillenen "yaralı bilinç"ler, bu hadiselerin başlıca faktörleri arasındadır."[4] Başka bir ifadeyle İslam coğrafyasında ve İslam coğrafyası kaynaklı diğer toplumlarda cereyan eden şiddet, dini inanç kaynaklı olmayıp sosyo-psikolojik, sosyo-politik, sosyo-ekonomik, etik vb. sorunlar ve bu sorunlara bağlı olarak gelişen yapısal şiddetin yansımasıdır.

Görüldüğü gibi barışın kaynağı olan dinlerin hem metin hem de mana olarak tahrif edilerek savaş aracı haline getirilmesinde bir numaralı müsebbip insandır. Hal böyle iken, şiddet ve savaş konusunda din kaynak gösterilir ve insanın en büyük destekçisi olan bu duvar yıkılır/yıktırılırsa dünya çok daha büyük bir kargaşa ve kavgaya sürüklenir. Batı tarihsel süreçte bu duvarı yıkarak dünyayı savaş arenasına çevirmiştir. Bu konuda **Jung** şöyle der:

" …Ama kesin olan bir şey var: Protestan olsun olmasın günümüzün insanı, Roma zamanından beri, dikkatle dikilen ve sağlamlaştırılan Kilise duvarlarının koruyuculuğundan yoksun kalmıştır. Bu yüzden de dünya yıkıcı ve yakıcı bir ateş bölgesine yaklaşmıştır. Hayat çabuklaştırılmış ve korku dalgalarıyla yoğunlaştırılmıştır. Dünyamız tedirginlik ve korku dalgalarıyla kaplanmıştır." "…İnsan, bütün ruhsal koruyucu şeylerden ve bilinç dışı zihinde özgürlüğe kavuşmayı bekleyen güçlerin dolaysız yaşantılarına karşı savunma araçlarından yoksun kalmıştır."" …Uygar dediğimiz şu dünyamızdaki akıl almayacak vahşetlere bakın, bütün bunlar insanların ve zihni durumların ürünü. Bakın şu şeytansı yıkım araçlarına, bunlar, hepimizin özendiği, kimseye zararı dokunmayan beyler, aklı başında, saygı değer vatandaşlar tarafından icat edilmiştir." "…böylece en büyük topları, en zehirli gazları bulundurmak kutsal bir ödev olmuştur"[5]

İşte bu yapıdaki insanoğlu, dinî kitaplarıhem mana hem de metin olarak tahrif ederek, gayrimeşru bir şekilde şiddetve savaşlara alet etmektedir.

2-İnsanın Kendisini Hakkıyla Tanıyamaması

İnsan, içinde yaşadığı dünyayı ve evreni bilmede önemli başarılar elde etse de aynı başarıyı kendisini bilmede gösterememiş,[6] bu "küçük dünya"nın üzerindeki sır perdesini kaldıramamış hatta aralayamamıştır. Hâlbuki insan denilen "meçhul"ü bilmek, diğer her türlü bilmeden daha öncelikli ve önemlidir. Zira bu bilme hayati önem taşıyan bir bilmedir. İnsan türünü, gerçek anlamda kurtarma başarısızlığının temelinde onun bilinmeyişliği veya unutulmuşluğu vardır.[7] Geçtan'a göre, bunun sebebi, en gelişmiş varlık olan insanın yine insan tarafından incelenmesidir.[8] Başka bir ifadeyle, insanın, kendisini bilmede sadeceaklıesas alması ve dini devre dışı bırakmasıdır. Hâlbuki din son derece önemli bir insani tecrübe sahasıdır. İnsan başka alanlardan getirdiği bilgilerle dinden öğrendikleri arasında uyumlu bir birlik sağlamak ister. Bunun için de her tecrübeyi bir öteki tecrübenin ışığında düşünüp değerlendirmek ister. Onun dini tecrübesi bir yanda, ilmi ve ahlaki tecrübesi başka bir yanda olmaz. Yaşanan beşeri tecrübe, bu çeşit bir parçalanmayı kabul etmez.[9]

Elbette akıl Allah tarafından insana bahşedilmiş en önemli kılavuzdur. İlahi bir sistem olan İslam, akıl denilen kılavuzdan sadece fizik alanda değil, metafizik alanda da yararlanmayı ihmal etmez. Nitekim metafizik bir

---

[1] Mehmet Görmez,"Sunuş", *İslamofobi Endüstrisi* içinde, (ed.), Bünyamin Erul (Ankara: DİB Yay. 2015),7-8.
[2] Görmez, "Sunuş", 8.
[3] Görmez, "Sunuş", 8-9.
[4] Görmez, "Sunuş", 9.
[5] Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din*, Çev: Ender Gürol (İstanbul: Oluş Yay., 1965), 54-55.
[6] Engin Geçtan,*İnsan Olmak* (İstanbul :Metis Yay., 2018), 9.
[7] Ali, Şeriatî, *İnsan*, Çev: Şamil Öcal (İstanbul: Fecr Yay., 2012), 43.; İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, 62.
[8] Geçtan, *İnsanOlmak*, 9.
[9] Aydın, *Din Felsefesi*, 10, 20.

Scanned with CamScanner

konu olan iman esasları hakkında, aklı ikna etmek için varit olan ayet sayısı, Gazali'ye göre 763'tür.[1] İlahi kitaplar (Tevrat, İncil, Kur'an vb. kitaplar) ancak onun sayesinde bilinebilir; tabiat ancak onun sayesinde tanınabilir, bilinebilir ve kontrol altına alınabilir. Ancak aklı her konuda ilk ve son otorite tayin etmek akla da büyük bir haksızlıktır. Zira metafizik sahada aklın gidebileceği yer sonsuz ve sınırsız değildir.[2] Bu durumu ünlü devlet adamı ve divan şairi **Ziya Paşa** şu beyitinde şu şekilde açıklamaktadır:

"*İdrâk-i maâlî bu küçük akla gerekmez. / Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez.*" Hal böyle iken, insanın, "zübde-i alem" veya"meçhul varlık" olarak nitelendirilen insanı, yalnız akıl kılavuzuyla anlamaya ve kavramaya çalışması imkânsız olmasa da çok zordur.Sözgelişi, insanı saf akılla anlamaya çalışan **Freud**onu, yıkıcı içgüdüleri, toplum tarafından denetim altında tutulması gereken bir varlık olarak tanımlarken, **Adler**, doğuştan var olan bir "*toplumsal ilgi*" den söz ederek onu yalnız kendine değil, başkalarına da yararlı olabilecek amaçlar geliştirme eğiliminde olan bir varlık olarak tanımlar.[3]

Bu yaklaşım, insanın tek boyutlu bir varlık olarak ele alınmasına yol açmaktadır. Bu tür yaklaşımlar, kapsayıcı olmadığından, insanı tam anlamıyla kavramaktan ve ona uygun reçeteler sunmaktan oldukça uzaktırlar.

İnsanı çok boyutlu olarak ele alan, tanıtan ve uygun reçeteler sunanise dini inanç sistemleridir.Sözgelişi İslam'a göre insan, bir tarafı toprak, diğer tarafı Allah'tan bir ruhtur. Hem Allah'ın yeryüzündeki halifesi hem de kuludur.[4] Hem iyiliğe hem de kötülüğe yatkındır.[5] Bu ikisi birlikte insanın formatını oluşturur.

Öyleyse din ile insan arasındanasıl bir ilişki vardır? İnsan mı dine niteliğini vermekte, yoksa din mi insanı insan yapmaktadır?[6] İnsan dinlerce nasıl algılanmaktadır?

İslam'a göre dini, insan inşa etmemiştir. İnsana, insan niteliğini kazandıran bizatihi dindir.[7] Din olmadan insan kendi asli seviyesinin altında yaşar ve onun insanlığı sadece tesadüfe bağlı kalır. Ancak ve ancak bir dine bağlanarak Allah ile insan arasında yapılmış olan misakı kabul ederek insan kendisini kemale erdirebilir.[8]

Kur'ân'nın yaratılış kıssalarını içeren ayetler ile diğer bazı ayetlere bakıldığında, insan,en güzel kıvamda yaratılan,[9] ona ruhundan üflenen,[10]şerefli kılınan[11]kendisine secde edilmesi emredilen,[12] yeryüzünün halifesi yapılan,[13]emrine/hizmetine kâinat verilen[14]güzel ve üstün bir varlıktır.[15] Yine, Kur'an'a göre insan bilgi sahibi olan ve bilgi üreten,[16] irade ve ihtiyar sahibi olan bir varlıktır.[17] İşte sorumluluk da bu süreçte devreye girmektedir. Zira özgür bir istence sahip olmayan bir kimsenin sorumluğundan da söz edilemez. İrade sebebiyle insan, diğer varlıklardan farklı olarak,aleyhine olan şeylere bile kafa tutabilen ve tersini yapabilen biricik varlıktır.[18] Nitekim denizdeki ve karadaki bozulmanın bizzat insanın kendi eliyle gerçekleştiği haber verilmektedir.[19] Yine insana zulmedeninkendisinden başkası olmadığı belirtilmektedir.[20]İnsan bu formatıylaemaneti yüklenmiş[21] ve bu emanet sayesinde Allah ile yakınlaşmıştır.[22] Ama bu emanetibaşka varlık türlerinin değil insanın yüklenmiş olması, onun güç ve ulviyetinin yanında tabiatının emanete riayet etmeme eğiliminde olan zalim ve cahil tarafını da göstermektedir.[23] İşte, bu özellikleriyle insandan, fıtratını koruyup geliştirmesi beklenir.[24]

İşte bu özellikleriyleinsan, yeryüzünü imar etmek,[25] imtihana tabi tutulmak[1]ve kulluk görevi ifa etmek için yaratılmıştır.[2] Ancak insan yeryüzünü imar etmek, kulluk görevini ifa etmek ve imtihanı kazanmak

---

[1] Babanzade Ahmet Naim, *İslam Ahlakının Esasları* (Ankara: Elips Kitap, 2011), 59.
[2] Aydın, *Din Felsefesi*, 11.
[3] Gençtan, *İnsanOlmak*, 172-173.
[4] Şeriatî, *İnsan*, 18; Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, 365; Nasr, *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*, 51.
[5] Şems 92/8-10.
[6] Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, 2.
[7] Yümni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din* (İstanbul: MÜİFAV Yay., Nu: 2, 1998), 32.; Nasr, *Genç Müslümana Modern dünya Rehberi*, 20.
[8] Nasr, *Genç Müslüman'ın Modern Dünya Rehberi*, 20.
[9] Tin 95/4.
[10] Secde 32/9.
[11] İsrâ 17/70.
[12] Bakara 2/34.
[13] Bakara 2/30.
[14] Lokman 31/20.
[15] İsra 17/70; Maide 5/32; Nisa 4/93; Al-i İmran 3/21; Tin 95/4.
[16] Bakara 2/31;Şeriatî, *İnsan*,19.; Karaman v. dğr., *Kur'an Yolu*, 1: 105.
[17] Şeriati, *İnsan*, 20.
[18] Gençtan, *İnsan Olmak*, 177; Şeriatî, *İnsan*, 20.
[19] Rum 30/41.
[20] Yunus 44; Nahl 32; Bakara 2/57; Nisa 40; Tevbe 70; Ankebut 40; Rum 9.
[21] Ahzab 33/72.
[22] Şeriatî, *İnsan*, 20, 264.
[23] İlhan Kutluer, "İnsan", *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, c.22 (Ankara: TDV Yay., 2000), 322.; Nasr, *Genç Müslüman'ın Modern Dünya Rehberi*, 54.
[24] Şems 91/7-10.
[25] Hud 11/61

Scanned with CamScanner

istiyorsanankörlük[3], kıskançlık;[4] geçici hazlara düşkünlük;[5] kötülük;[6] düşmanlık;[7] cimrilik;[8] cahillik;[9] umutsuzluk;[10] unutkanlık;[11] böbürlenme, büyüklenme, kendini beğenmişlik;[12] acelecilik;[13] gerçeğe karşı direnme, inkârcılık[14], zalimlik[15]zayıflık[16] kan dökücülük[17]gibi olumsuz psikolojik özelliklerini törpülemek ve terbiye etmek zorundadır. Aksi takdirde insan, ahsen-i takvim (en güzel kıvam) derecesinden, esfel-i safilin (aşağıların aşağısı) hatta belhümadal (hayvandan da aşağı)[18] derecesine düşmek zorunda kalacaktır ki, bu onun felaketi olacaktır.Ne yazık ki, günümüz dünyasında insan, bu felaketlerle karşı karşıyadır.

Ancak insan, iyiliğe daha fazla meyilli olan fıtratını tanır ve ona uygun davranırsa, başka bir ifadeyle fıtratını bozmazsa halifelik[19] yani yeryüzünü imar/ıslahetme ve kulluk görevini[20] kolaylıkla yerine getirecektir. Zira İnsan, bu yolda karşılaşacağı zorluklara katlanma fıtratıyla yaratılmıştır.[21]

Bu güçlü tabiatı gereği insan, çevresini oluşturur ve kendisine uydurur; İşte insan bu yönüyle, yapıcı bir kültür ve medeniyet meydana getirir. İnsanlar savaşsınlar ve dünyayı cehenneme çevirsinler diye değil, "tearuf" etsinler, yani farklı topluluklar, insanlığın ortak faydası için beraberce çalışıp çırpınsınlar diye[22] Allah, dillerini ve renklerini farklı yaratmıştır.[23]

Allah'ın koymuş olduğu bu fıtrat/ilahi formatkanununu bilen ve koruyan, yer ile göğü ve dünya ile ahireti bir bütün olarak gören, anlayanve Allah'a bağlayan insanların oluşturduğu toplumlarda,sadece insana değil tüm canlılara, hatta tüm varlıklara zarar verilmez; gereken değer/önem verilir. Böylece savaş değil, her yerde ve her şeyde barış ve bayram olur.

Günümüz dünyasında işlenen cinayetler, sergilenen vahşetler, yaşanan savaşlarkatliamlar, soykırımlar vb. hususların en önemli sebebi insana gereken değerin verilmemesinden onun fıtratının yeterince bilinmemesindenve ona uygun reçeteler sunulmamasından kaynaklanmaktadır.

İnsanın iki boyutunun gereği gibi tanınmamış olması, başka bir ifadeyle formatının tam anlamıyla anlaşılmamış olması sebebiyle tarih büyük bir trajedi yaşanmaktadır.[24] Bu trajedi, insan dâhil her şeyin, sadece fizik boyutuyla ele alınması, metafizik boyutun inkâr ve ihmal edilmesi, dolayısıyla insanın bilinmemesinden kaynaklanan bir trajedidir. Özlü / hikemi sözde belirtildiği üzere "*kendini bilen Rabbini bilir*";kendini bilmeyen ise rabbini de bilemez. Rabbini bilmeyen de, yalancı ve yabancı bazı kaynaklarla sahte ve geçici bir tatmin bulsabile, gerçek anlamda bir tatmin bulamaz. Zira Ziya Gökalp'in dediği gibi insan ayağını yere basmadan, ruhunu Allah'a dayamadan duramaz;[25] anlam arayışını tamamlayamaz;doğru ve amacına uygun bir şekilde yaşayamaz; Kısacası insan kendini ve Rabbini bilmeden şiddet ve savaşlardan uzak duramaz. Bu dünyada da öbür dünyada da huzur ve mutluluk bulamaz;

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, "Eğer Tanrı olmasaydı her şey mübah olurdu" diyor. İşte bugün savaş dâhil her şeyin mubah sayılmasının temelinde, Tanrı'nın ve gönderdiği sistemininkâr edilmesi veya ihmal edilmesi vardır.

Necip Fazıl **Kısakürek** inkâr ve ihmal içinde yaşayan çağdaş insanı şöyle tasvir eder: "Bütün insanlık büyük bir hızla buz çölünde yol alıyor! Güneş şehrini arkasına, karanlık beldeyi önüne alıyor. Aldığı nefesler, hançerden sipsivri kayalar şeklinde donuyor, buz üstüne nakış nakış yonttuğu eserler, buzdan gururları ile onu büsbütün buzlaştırıyor. Bakarken gözle bıçaklıyor, dinlerken kulakla boğuyor, koklarken burunla zehirliyor. Damak kirletiyor,

---

[1] Mülk 67/2
[2] Zariyat 51/56.
[3] Abese 80/17
[4] İsra 17/67; Adiyat 100/5; Zümer 39/49; Mearic 70/ 19-21; Hûd 11/9-11.
[5] Al-i İmrân 3/14.
[6] Yûsuf 12/53.
[7] Nahl 16/4.
[8] İsra 17/100; Adiyat 100/8.
[9] Ahzab 33/72.
[10] İsrâ 17/83.
[11] Taha 20/115.
[12] Fatır 35/5; İnfitar 82/6-8; İsra 17/37.
[13] İsra17/11; Bakara 2/34,153,206; Hicr 15/56; Yusuf 12/ 87.
[14] Abese 80/17
[15] Bakara, 2/19-24; Ahzab 33/72.
[16] Nisâ 4/28
[17] Bakara 2/30
[18] A'raf 7/179
[19] Bakara 2/30
[20] Hud 11/61
[21] Beled 90/4.
[22] Hucurat 49/13.
[23] Rum 30/22.
[24] Şeriatî, *İnsan*, 22.
[25] Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*,112.

Scanned with CamScanner

el solduruyor".[1] Nasr ise eğitim sisteminin giderek dini temelden koparılması sonucu ahlak sorununun doğduğunu, bunun da büyük bir buhrana sebep olduğunu söylemektedir.[2]

Öyleyse hem dini doğru anlamak, yorumlamak ve uygulamak heminsanı, her açıdan doğru tanımak, donatmak ve ihya etmek, dolayısıyla her türlü kötülükten alıkoymak içinyapılması gereken şey, insanı,mutlak iyi olan Allah ile tanıştırmak, Tevfik Fikret'in deyimiyle manevi kucak ile buluşturmak[3] vetabiri caizse onunfişini kaynağınatakmaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Aslında orijinal haliyle bütün dinler, insanı öncelemekte, merkeze almakta, onun yararı için barışı savunmakta ve onun saygınlığına halel getirecek her türlü kötülüğe, tabii ki, en büyük kötülüklerden biri olan gayrimeşru savaşa da karşı çıkmaktadır. Zira insanı öncelemeyen, merkeze almayan, üstünlüğünü ve saygınlığını kabul etmeyen hiçbir sistem, dünya barışına kalıcı katkıda bulunamaz ve gayrimeşru savaşların önüne geçemez. Bu tür özelliklere sahip olmayan bütün sistemler er veya geç insana zulmetmekten ve ona kıymaktan uzak duramaz. Bugünkü zulüm ve kıyımın bir sebebi de kendini dindışı ilan kimi sistemlerin ve düşüncelerin insana gerçek değerini vermemesidir.

Orijinal haliyle bütün dinler,haksız yere bir insana kıymayı, bütün insanlığa kıymakla eşdeğer görürler. Bu ilahi dinler, barışı savunmasına ve gayrimeşru savaşa karşı çıkmasına rağmen geçmişten günümüze, zulüm, savaş, kan ve gözyaşı hiç eksik olmamıştır. Bu çelişkinin sebebi/sebepleri nedir/nelerdir? İnsanı anlama konusunda aklın biricik hakem tayin edilmesi, bu konuda en doyurucu bilgileri veren dini inançların devre dışı bırakılması, buna bağlı olarak insanın hakkıyla tanınamaması, dinlerin ya sadece mana olarak ya da hem mana hem de metin olarak tahrif edilmesi ve araçsallaştırılmasıgibi hususlar bu çelişkinin önemli birer sebebidir. Bu çelişkilerin sebeplerinden biri de, din mensuplarının, dinlerinin gereğini yapmamalarıdır. Ayrıca geçmişten günümüze zulüm, savaş, kan ve gözyaşının hiç eksik olmamasının sebepleri arasında sosyo-politik, ekonomik, psikolojik, etik, kültürel vb. hususları da saymak gerekir.

Savaş, orijinalliğini koruyan hiçbir dine mal edilemeyeceği gibi, İslam dinine de mal edilemez. Aksi bir bakış, yüzeysel bir bakış olup olayı anlamamaktır.Batılıların İslam ile savaşı yan yana getirmelerinin temelinde; ondan vehme kapılmaları, kaygı duymaları, onu belirli kaygıların yansıtma alanı olarak kullanmaları, İslam karşıtlıkları, korkuları, İslam'ı tanımamaları vb. nedenler bulunmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, özü itibariyle ve orijinal haliyle hiçbir dini inanç, doğrudan savaşa kaynaklık etmemektedir. Böyle etkin ve esrarengiz bir otorite, doğru yorumlandığı, anlaşıldığı ve uygulandığı takdirde,savaşa kaynaklık etmesi bir yana, büyük ölçüdegayrimeşru savaşların önüne geçecek ve kalıcı barışa büyük katkıda bulunacaktır. İşte o zaman insanoğlu, daha mutlu ve daha müreffeh bir yaşam sürecektir.

Öyleyse yapılması gereken iş, insanı doğru anlamak ve ona uygun reçeteler sunmaktır. Bu da ancak ve ancak Allah'ın dikkate alınmasıyla ve gönderdiği dinlerin desteğiyle mümkün olabilir. Hâlihazırda bu din, orijinalliğini koruyan İslam'dan başkası değildir. Aksi takdirde insan, dün olduğu gibi bugün de, dini inanç dâhil her şeyi, güç, ihtiras, saldırganlık, korku, kin, nefret, öfke, şiddet ve şiddetin zirvesi olan savaşa kurban etmekten bir an bile çekinmeyecektir/ geri durmayacaktır.

Kaynakça

Adam, Baki. *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2015.

Akpınar, Yavuz. "Kırımda Modern Edebiyat". *Çağdaş Türk Edebiyatları içinde*, ed. Yavuz Akpınar, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2720, 2012.

Albayrak, Kadir. "Diğer Semavi Dinlerde Şiddet". *Şiddet Karşısında İslam* içinde, (Ed.) Bünyamin Erul, Ankara: DİB Yayınları2015.

Aslan, M.Yasin. "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri," *TBB Dergisi* içinde, sy. 79, (2008): 246-248.

Ataman, Kemal. "İslam, Şiddet ve Terör ". *İslam'a Giriş* içinde, ed. Hayati Hökelekli, Ankara: DİB Yayınları, 2007.

Ay, Mehmet Emin. *Yüksek Öğretimde Rehberlik, İlahiyat Fakülteleri Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Düşünce Yayınları, 2005.

Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*, Ankara: Selçuk Yayınları,1999.

Aydın, Muhammet Şevki. *Din Eğitimi Bilimi*, Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.

Babanzade Ahmet Naim. *İslam Ahlakının Esasları*, Ankara: Elips Kitap, 2011.

Batuk, Cengiz. "Nemrud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 555. Ankara: TDV Yayınları,2006.

Bilgiseven, Amiran Kurtkan. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985.

Bolay, Süleyman Hayri, *Kur'an'da İman*, Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Cilacı, Osman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.

[1] Necip Fazıl Kısakürek, *Reis Bey* (İstanbul :Büyük Doğu Yay., 2011), 140.
[2] Nasr, *Genç Müslüman'ın Modern Dünya Rehberi*, 291-292.
[3] Tevfik Fikret, *Rübab-ı Şikeste* (haz) Mehmet Kanar (İstanbul: SAY Yay., 2016), 206-207.

Scanned with CamScanner

Cüceloğlu, Doğan. *İletişim Donanımları*. İstanbul:Remzi Kitabevi, 2016.

Çağrıcı, Mustafa. "Cihad". *Cihat, İnanç ve İbadet Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. ed. İbrahim Kafi Dönmez. 1: 326-330. İstanbul:MÜİFAV Yayınları, 2006.

Demirci, Kürşat, "Din". *İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. ed. İbrahim Kâfi Dönmez.1:409.İstanbul:MÜİFAV Yayınları, 2006.

....."*Hulul*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 18:340. Ankara: TDV Yay., 1998.

Doğan, D.Mehmet. *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Rehber Yayınları,1990.

Tevfik Fikret, *Rübab-ı Şikeste* (haz.) Mehmet Kanar (İstanbul: SAY Yay., 2016), 206-207.

Fromm, Erich. *Psikanaliz ve Din*, terc. Elif Erten, İstanbul: Say Yayınları, 2015.

Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul:Remzi Kitabevi, 1990.

Görmez, Mehmet. "Sunuş," *İslamofobi Endüstrisi*içinde, ed. Bünyamin Erul, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.

Hamidullah, Muhammed. *İslam'a Giriş*.terc. Cemal Aydın, Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.

Helvacı, Nevzat. "Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları". *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, Ed. Y. Özdek, Ankara TODAİE Yayınları, 2002.

Hodgson, M.G.S.*İslam'ın Serüveni*, terc. İhsan Durdu, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.

Hökelekli, Hayati. "İslam'ı Bilmek" *İslam'a Giriş içinde*, ed. Hayati Hökelekli, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

İzzetbegoviç, Aliya. *Doğu Batı Arasında İslam*.terc. Salih Şaban, İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.

....., *İslam Deklarasyonu ve İslami Yeniden Doğuş Sorunları*. Çev: Rahman Adamî. İstanbul: Fide Yayınları, 2007.

Jung, Carl Gustav. *Psikoloji ve Din*. çev: Ender Gürol, İstanbul: Oluş Yayınları, 1965.

Karagöz v. dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*. haz. İsmail Karagöz, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.

Karaman, Hayrettin. v. dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5 cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Kısakürek, Necip Fazıl.*Reis Bey*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2011.

Köknel, Özcan. *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*. İstanbul: Altın Kitaplar, 2001

Köylü, Mustafa. "Küresel Bağlamda Değerler Eğitimine Duyulan İhtiyaç, " *Değerler ve Eğitimi* içinde, ed. Recep Kaymakcan v.dğr., İstanbul : Dem Yayınları, 2013.

Kur'an-ı Kerim.

Kutsal Kitap (İncil).

Kutluer, İlhan. "İnsan". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 22: 322. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Kutup, Seyyid. *İstikbal İslam'ındır*. İstanbul: Özgün Yayıncılık, 1996.

Lean, Nathan. *İslamofobi Endüstrisi*. terc. İbrahim Yılmaz, Ankara Diyanet İşyeri Başkanlığı Yayınları, 2015.

Martin, N.M. ve J. Runzo. *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*. terc. Gamze Varım, İstanbul: Say Yayınları, 2002.

Meriç, Cemil. Bu Ülke, haz: Mahmut Ali Meriç, İstanbul:İletişim Yayınları, 2018.

Mevdudi, Ebu'l A'la. *İslam'ın Çağrısı*. terc. Yakup Zehra, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1995.

.....*Cihat*. terc. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Şafak Yayınları, 1992.

Nasr, S. Hüseyin. *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*, terc. Şehabettin Yalçın, İstanbul: İz yayıncılık, 1995.

Okuyan, Mehmet. *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017.

Özbek, Abdullah. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmeni Yetiştirme Problemi, *Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim-Öğretiminin Problemleri* içinde, ed. Muhammet Şevki Aydın, Kayseri: İlahiyat Fakültesi Araştırma Vakfı, 1998.

Özel, Ahmet. "Dârülharp" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8:536. Ankara TDV Yayınları, 1993.

Öztürk, Yaşar Nuri.*Kur'an'daki İslam*.İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1997.

Sezen, Yümni. *Sosyoloji Açısından Din*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Nu: 2, 1998.

Tümer, Günay ve Abdurrahman Küçük,*Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1993.

Tümer, Günay. "Din". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9: 315. Ankara:TDV Yayınları,1994.

Yaman, Ahmet. "Müslümanın Bilincindeki Savaş-Cihat Algısı ve Savaş Hukuku". *Şiddet Karşısında İslam* içinde, ed. Bünyamin Erul, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,2015.

....., "Savaş", Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, 36: 190. TDV Yayınları 2009.

Yazıcıoğlu, Hulusi. *Bir Din Politikası Laiklik*. İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 1993.

Elektronik Kaynaklar

http://dergipark.gov.tr/download/article-file/59826 (11.08.2018).

Ali Bilgin Varlık, "Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım", Avrasya Terim Dergisi, 2013, 1 (2): 114, erişim, 11 Eylül 2018, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/59826.

http://dununtarihi.com/2017/03/01/1-ve-2-korfez-savasi/, (erişim 12.11.2018).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37333965, (erişim, 12.11.2018).

Sare Levin Atalay, "*Bir "Batı İcadı" Olarak Din: "Religion" Kavramının Modern Batı'da İnşası"* İnsan ve Toplum, 6 (2), (2016): 32, erişim 15 Ekim 2018.

Scanned with CamScanner